

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ
PUBLICATIONS
ПУБЛИКАЦИИ

ԷՍԹԵՐ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ*

DOI:10.57155/FHGB4992

ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻՆ ՎԵՐԱԳՐՎՈՂ
ՏԵՍԻԼ-ՀԱՐՑՈՒՄԸ
(ՀԱՄԵՄԱՏՏԱԿԱՆ ԲՆԱԳԻՐ)

Բանալի բառեր՝ Գրիգոր Լուսավորիչ, տեսիլ, քարոզ, թարգմանություն, հոգու և մարմնի երկխոսություն, բնագրի հրատարակություն:

Գրիգոր Լուսավորչի կյանքի, գործունեության և ուսմունքի մասին բնագրերը լայն շրջանառություն են ունեցել Մերձավոր Արևելքի քրիստոնյաների շրջանում: Դրանք թարգմանվել և ընդօրինակվել են հայերեն, ասորերեն, վրացերեն, ղպտերեն պահպանված միջնադարյան գրավոր հուշարձաններում:

Լուսավորչի շուրջ հյուսված հսկայածավալ մատենագրությունը պարունակում է ինչպես կանոնիկ գրվածքներ, ճառեր, մեկնություններ, վարքեր, այնպես էլ պարականոններ, տեսիլներ: Սույն հոդվածում կհետազոտենք միջնադարյան հայկական աղբյուրներում բազմիցս ընդօրինակված և համեմատաբար քիչ ուսումնասիրված ստեղծագործություններից մեկը՝ Գրիգոր Լուսավորչի անունով շրջանառվող տեսիլ-հարցումը¹:

Տեսիլի ծագման և բովանդակային հարցերը 1900-ականների կեսերից սկսած եղել են հայ հետազոտողների հետաքրքրության առարկան: Վերջիններս փորձել են պարզել, թե երբ է գրվել տեսիլը, ինչ աղբյուրներից է ազդված և կամ

* Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, կրտսեր գիտաշխատող, esterpetrosyan91@gmail.com, հոդվածը ներկայացնելու օրը՝ սեպտեմբերի 6, 2023, հոդվածը գրախոսելու օրը՝ նոյեմբերի 11, 2023 թ.:

¹ Զվիթթել Լուսավորչի Վաղարշապատի տեսիլի հետ, որը նկարագրված է Ագաթանգեղոսի Պատմության մեջ: Այդ տեսիլում Լուսավորիչն ակամատես է լինում, թե ինչպես է Աստծո Որդին երկնից իջնում և ցույց տալիս հոգևոր առաջին կառույցի տեղը: Տե՛ս Ագաթանգեղոս, Հայոց պատմություն, աշխարհաբար թարգմանությունը և ծանոթագրությունները Արամ Տեր-Ղևոնդյանի, Երևան, 1983, էջ 412-427:

ինչ դավանաբանական հարցեր են արծարծվում դրանում: Մինչ այս կատարված հետազոտությունները նվիրված են տեսիլի մեկ բնագրի, կամ դրա մի հատվածի ուսումնասիրությանը: Սակայն այն չի դիտարկվել ձեռագրային ավանդույթի համատեքստում կամ տարբեր խմբագրությունների համեմատության առումով: Խորապես չի ուսումնասիրվել դրա նշանակությունը հայ գրականության, կրոնական պատմության խնդիրների առնչությամբ: Տեսիլի ծագման ժամանակաշրջանի, շրջանակների, նպատակի հանգամանքները մնում են բաց, մանրամասնորեն չի դիտարկվել դրա՝ հայ-ասորական գրական, մշակութային և կրոնական կապերի արգասիք լինելու հավանականությունը:

Տեսիլների ժանրը բնութագրելու համար համաշխարհային գրականության մեջ օգտագործվում է հունարեն ὁπιοκάλυψς եզրույթը («հայտնություն, բացահայտում»): Այն գործածության մեջ է մտել համեմատաբար ուշ շրջանում, թեև որոշ եբրայական, քրիստոնեական և գնոստիկյան բնագրեր հենց ձեռագրերում վերնագրված են ապոկալիպսիս: Քանի որ այս ժանրի բնագրերի մեծ մասում եզրույթի կիրառությունը հստակ չէ, առաջ է գալիս նմանատիպ բովանդակությամբ տարբեր գրվածքների դասակարգման խնդիր²:

Ժանրին պատկանող տեքստերն ունեն բովանդակային որոշակի առանձնահատկություններ՝ հայտնություն, որի միջոցով պատկերանում է բովանդակությունը, ճանապարհորդություն դեպի անդրաշխարհ, փրկության և հարության տեսարանների նկարագրություններ, հրեշտականման կամ սատանայական արարածների ներգրավվածություն և այլն³: Սակայն ժանրին պատկանող երկերի միջև կան նաև զգալի զանազանություններ, որովհետև դրանք ծագել են այլևայլ աղբյուրներից և ստեղծվել տարբեր միջավայրներում: Յուրաքանչյուր բնագիր ունի իր առանձնահատկությունները և կարող է պարունակել վերը թվարկված ոչ բոլոր կետերը: Այնուամենայնիվ, դրանցից գոնե մի քանիսի առկայությունը պարտադիր է՝ երկը տեսիլ համարելու համար:

Անդրադառնալով նմանատիպ գրվածքների դասակարգման հարցին՝ Աստվածաշնչյան գրականության ընկերության դեռևս 1979 թվականին հրատարակված գրքում առաջ է քաշվել հետևյալ սահմանումը՝ «Ապոկալիպսիսը պատմողական կառուցվածք ունեցող, հայտնության թեման ներկայացնող գրական ժանր է, որում այլաշխարհիկ էակի միջնորդությամբ մարդը (ստացողը) ստանում է հայտնություն՝ բացահայտելով մի անդրանցական իրականություն, որը և՛ ժամանակային է, որքանով որ ենթադրում է վախճանաբանական փրկու-

² *Apocalypse: The Morphology of a Genre*, ed. by **J. J. Collins** (Semeia, no. 14), SBL, 1979, p. 2-3.

³ Նույն տեղում, էջ 5-8:

թյուն, և՛ տարածական՝ այնքանով, որքանով ներառում է մեկ այլ՝ գերբնական աշխարհ»⁴:

Այսպիսով ժանրից դուրս են մնում մարգարեությունները, գուշակությունները, անհայտը բացահայտող կանխասացությունները, քանի որ դրանցից յուրաքանչյուրը միայն մեկ կամ երկու կետով է համապատասխանում սահմանմանը:

Լուսավորչի տեսիլի բովանդակությունը բավարարում է Աստվածաշնչյան գրականության ընկերության սահմանած ձևակերպմանը: Առկա է հայտնության պատմություն, որտեղ գործող անձանց թվում կա առեղծվածային էակ՝ հրեշտակ, որի հետ երկխոսության միջոցով ս. Գրիգորը բացահայտում է այլաշխարհի գաղտնիքները և պարզում, թե ինչ է սպասվում ֆիզիկական մահից հետո:

Հայերեն ձեռագրերում Լուսավորչի տեսիլը հաճախ ընդօրինակվել է ժողովածուներում, ճառընտիրներում կամ ոսկեփորիկներում և վերնագրվել «տեսիլ», «հարցումն», «հարցմունք», «պատմութիւն» կամ «հարցաքննութիւն»:

Բնագիրը աստվածաբանական երկասիրություն չէ, այլ հավատացյալներին ուղղված հանրամատչելի բարոյախոսական քարոզ: Դրանում տեղ գտած սրբակենցաղության քարոզն ուղղված է լայն լսարանի, հետևաբար արտահայտված գաղափարները պարզ են, ձևակերպումները՝ մատչելի: Դյուրահաղորդ լինելուն նպաստում է նաև տեսիլը երկխոսության և հարցուպատասխանի ձևով ներկայացնելը:

Տեսիլում նկարագրվում են երևակայական վայրեր, իրադարձություններ և զգացողություններ, որոնք մահացածի հոգին տեսնում և զգում է մարմնից անջատվելուց հետո՝ որպես այս աշխարհում գործած տարբեր ծանրության մեղքերի հետևանք: Այսպիսով եկեղեցու դավանած բարոյախրատական նորմերը, խոստացվելիք պատիժներն ու պարգևատրումները տեսիլի միջոցով դադարում են վերացական լինելուց և դառնում առարկայական ու շոշափելի, ընկալելի հավատացյալի համար:

Համաձայն բնագրի՝ Լուսավորիչը միայնացել և մտորում է մարդկանց հոգիների մասին, այն մասին, թե ինչ է լինում մահից հետո: Անսալով Սբ. Գրիգորի խնդրանքին՝ Աստված երկնքից հրեշտակ է ուղարկում, որը տալիս է Լուսավորչին հուզող հարցերի պատասխանները: Բնագրերում անհամաձայնություն կա սրբի գտնվելու վայրի մասին: Երբեմն չի նշվում, թե որտեղ էր նա գտնվում (ՄՄ 991, ՄՄ 992), որոշ բնագրերում հստակեցվում է, որ տեսիլը տեղի է ունենում Մանեա այրում (ՄՄ 1475, ՄՄ 2004, Վնտկ. 570) կամ անանուն մի քարանձա-

⁴ “Apocalypse is a genre of revelatory literature with a narrative framework, in which a revelation is mediated by an otherworldly being to a human recipient, disclosing a transcendent reality which is both temporal, insofar as it envisages eschatological salvation, and spatial insofar as it involves another, supernatural world.” Տե՛ս նույն տեղում, էջ 10:

վում (ՄՄ 2546), իսկ մի քանիսում էլ հիշատակվում է անհայտ ճգնարան «անապատը» (ՄՄ 11, ՄՄ 2111): Մեզ հայտնի մեկ այլ բնագրում էլ՝ ՄՄ 3208, գրված է՝ «եմուտ ի սենեակ եկեղեցոյն»: Բնագրերից մի քանիսում պատասխանողը Գաբրիել հրեշտակապետն է (ՄՄ 696, ՄՄ 991, ՄՄ 992, ՄՄ 2782, ՄՄ 2890), երբեմն՝ Միքայելը (ՄՄ 682, ՄՄ 2168, ՄՄ 2245, ՄՄ 3237), սակայն մեծ մասամբ հանդես է գալիս անանուն մի հրեշտակ: Տեսիլը սովորաբար վերագրվում է Սբ. Գրիգոր Լուսավորչին: Նրա անունը նշվում է բացառապես խորագրերում կամ բնագրի առաջին տողում: Բուն տեքստում հիշատակվում է միայն Սբ. Գրիգոր անունը: Ավելին, Լուսավորչի անունը բացակայում է մի շարք բնագրերի խորագրերում, որոնցում պարզապես կարդում ենք՝ «տեսիլ սբ. Գրիգորի», առանց լրացուցիչ հստակեցման (ՄՄ 2650, Վնտկ. 617): Երբեմն էլ նրա անունը բնագրերում հիշատակվում է Գրիգորիոս տարբերակով (ՄՄ 2650, Վնտկ. 570):

Հավանաբար տեսիլն ի սկզբանե չի կապվել Լուսավորչի անվան հետ, այլ նրան է վերագրվել հետագայում՝ բնագիրն ավելի արժանահավատ և ընդունելի դարձնելու միտումով: Այս նպատակով են նաև հետագա որոշ բնագրերում հստակեցվել հրեշտակների անունները, ինչպես նաև այրի անվանումը, որտեղ տեղի է ունենում հայտնությունը: Անանուն կամ անհայտ անձանց վերագրվող գրվածքները վստահելի և ընդունելի դարձնելու համար հետագա գրիչները դրանք երբեմն կապել են հայտնի և հեղինակավոր գործիչների անունների հետ՝ դրանով կարևորություն և ազդեցություն տալով տեքստին⁵: Այսպիսով, փաստորեն, կարող ենք խոսել Կեղծ-Լուսավորչի տեսիլի մասին: Այս բնորոշումը ոչ միայն կվերհանի դրա ծագման հետ կապված խնդիրները, այլև կօգնի հետագա հետազոտողին և ընթերցողին՝ այն չշփոթել Սբ. Գրիգոր Լուսավորչի Վաղարշապատի տեսիլի հետ:

Տեսիլի՝ այլ լեզվից թարգմանված լինելու հնարավորությունը, եթե չհաշվենք մեկ-երկու հակիրճ ակնարկ, որոնք կքննարկենք ստորև, դուրս է մնացել հետազոտողների ուշադրությունից: Մեծ մասամբ կասկածի տակ չի դրվել նաև տեսիլը Գրիգոր Լուսավորչին վերագրելու հանգամանքը, ինչն ավելի քան բնական է, քանի որ, ինչպես նշեցինք, հայերեն պահպանված տեսիլի բնագրերի զգալի մասում հստակորեն նշվում է Լուսավորչի անունը: Տեսիլի՝ հետագայում գրվելու և դրա արժեքը բարձրացնելու միտումով Լուսավորչին վերագրելու

⁵ Այդպիսի օրինակ է արաբերեն զարումիով (ասորաառ արաբերեն) պահպանված և ձեռագրերում բազմիցս ընդօրինակված Սբ. Գրիգորի տեսիլը, որը հետագա աղբյուրներում գրիչները վերագրել են Գրիգոր Նյուսացուն կամ Գրիգոր Նազիազնացուն: Տե՛ս ՄՄ Այլալեզու ձեռագիր 2^ա 176, 14ա-33բ:

Georg Graf, *Geschichte der Christlichen Arabischen Literatur*, vol 1, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1944, p. 273-276:

կարծիք է հայտնել Լևոն Խաչիկյանը⁶: Հարցը հետաքրքրել է նաև Նիկողայոս Մառին, որն այդ կապակցությամբ գրել է՝ «Տեսիլը ազգային սուրբին վերագրելը հեշտութեամբ կարող էր լինել, ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ Հայոց Լուսավորիչը, ըստ վարույց, ճիշտ որ տեսել էր Տեսիլք, թէպէտ այլ բովանդակութեամբ»⁷:

Վենետիկի Մխիթարյան Մատենադարանի ձեռագրացուցակում կազմողները «Գ Մաշտոց»-ի նկարագրության մեջ՝ Լուսավորչի տեսիլին վերաբերող հատվածում նշել են հետևյալը՝ «Ձեռագիրներէն ոմանց մէջ Տեսիլ եւս խորագրուած է: Անվաւեր գրուածիս ծագումը դեռ անորոշ կը մնայ, սակայն միջնադարեան ըլլալն ինչ ինչ բառերէն եւս բացատրութիւններէն իսկ յայտնի կը տեսնուի: Զայն ներկայացնող մեր Ձեռագրաց մէջ հնագոյնը կրնայ համարուիլ Մաշտոցս: Տեսիլս յերկրեալ է գլխաւորապէս Պօղոսի եւ Աստուածածնի Տեսլեանց վրայ. բայց անանունն իր կեղծիքը պարտակելու համար Յաճախապատումէն (ԺԵ. Ճառ, եր. 151 եւն) եւս փոխառութիւններ ըրած է. հետեւաբար է. դարէն շատ վերջը խմբագրուած ըլլալու է, Կայանագրացմէ յուղուած խնդրոյ առիթով մը: Կայանները (գէթ ստորինք) թէպէտեւ խաւարչուտ են եւ ի պատիժ մեղաց կարգեալ, բայց ըստ հեղինակին երկրիս վրայ կատարուած ողորմութեանց, աղօթից եւ պատարագաց ձեռքով վախճանեալ հոգիք կը զերծանին անտի եւ աստուածտեսութեան կը հասնին»⁸: Այս համառոտ դիտարկումը բարձրացրել է տեսիլի ծագման, խմբագրման ժամանակաշրջանի, դրանում արծարծվող դավանաբանական խնդիրների հարցերը և ակնարկել պատասխանները գտնելու բանալիներ: Այդ հարցերից յուրաքանչյուրը կարոտ է առանձին, համակողմանի ուսումնասիրության, որն անհնարին կլինի առանց համապատասխան գործիքակազմի առկայության: Իզուր չէ, որ որպէս հետազոտության առաջին քայլ, ձեռնարկել ենք համեմատական բնագրի հրատարակությունը:

Վիեննայի Մխիթարյան Մատենադարանի հայերեն ձեռագրերի ցուցակի Հ^մ 170 ձեռագրի նկարագրության մեջ Հակոբոս Տաշյանը տեսիլի բնագրի նկարագրությունից հետո ավելացրել է՝ «Հմմտ. ասորականը»⁹: Տաշյանը, փաստորեն,

⁶ Լ. Խաչիկյան, «Օտարալեզու հայ գրականությունը չորրորդ դարում (Ներսես Պարթևի և Եպիփանի նորահայտ «Հարցման» առիթով)», ՊԲՀ, № 3, 1973, էջ 35:

⁷ Ն. Մառ, Ամառային ուղևորությունից դէպ ի Հայս: Նկարագրութիւններ և քաղածքներ հայկական ձեռագրերից, Թարգմ. ՈՏ. Անտիբեան, Վիեննա, 1892, 67-82, էջ 68:

⁸ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, կազմեցին Հ. Բարսեղ եւ Հ. Գրիգոր Սարգիսեան, հ. Գ, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1966, էջ 67-68:

⁹ Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, հ. Ա, Վիեննա, Մխիթարեան տպարան, 1895, էջ 484:

ակնարկել է ասորերեն սկզբնագրի մասին, որից, հավանաբար, թարգմանվել է ուսումնասիրվելիք տեսիլը: Այլ տեղեկություններ այդ առեղծվածային բնագրի մասին, ցավոք, նա չի բերել¹⁰:

Ասորերենից թարգմանված լինելու հանգամանքը նշում է նաև Զարբհանալյանը: Նա անդրադարձել է այսպես կոչված «Անվաւեր» կամ «Անհատազատ» երկասիրություններին, որոնց թվում են նաև Սբ. Գրիգորի տեսիլը և Աստվածածնի պատմությունը: Զարբհանալյանը ընդգծել է, որ «անհատազատ» գրվածքներից շատերը «...մեծ հնութիւն պէտք է ունենան. կամ յառաջ քան զժամանակ Թանգմանշաց՝ և կամ անոնց դարուն պատկանելով», ապա հավելել, որ այդ գրությունները, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, թարգմանված են եղել ասորերենից, հետագայում ձեռքից ձեռք անցնելով և բազմիցս ընդօրինակվելով՝ հաճախ կորցրել են բնագրային նախնական առանձնահատկութիւնները: Զարբհանալյանը նաև կարծիք է հայտնել, որ նման երկասիրությունները տարածված էին քրիստոնեութեան Բ դարում գնոստիկյան աղանդավորների շրջանում, և հայերեն են թարգմանվել ասորերենից: Որպես վերջինի ապացույց՝ մեջբերել է հատված իր ձեռքի տակ եղած մի գրչագրից, որում թվարկված են հայ մատենագրութեան մեջ տեղ գտած «անվաւեր» գրքերի վերնագրեր՝ պնդելով հետևյալը՝ «Այս են անուանք ութնետասն սուտ գրոց որ եկեալ ի հերձուածող Ասորոց և ոչ յուղղափառաց Ասորոցն»: Թեև նշվել է տասնութ գիրք, սակայն ցանկում տեսնում ենք միայն տասնվեց վերնագիր՝ «Աղամայ կտակն, Ճիռն օրհնութեան, Փիփիանն, Գորտոսական, Կիրակոսական, Դոսիմովն, Պետրոսի տեսիլն, Դիաթիկն, Աստուածածնի պատմութիւնն, Սեբիոսն, Փիւռհոնացիքն, Մանկութեան աւետարանն, Մանեայ մեկնութիւն աւետարանի», ինչպես նաև ավելի ուշ թարգմանված՝ «Լուսաւորչի տեսիլն, Զանթաքչելի մատեանն և Գրիգորիսի և Բարսեղի հարցմունք»¹¹: Զարբհանալյանը, ցավոք, չի մանրամասնել, թե ո՞ր գրչագրի մասին է խոսքը: Այն հայտնաբերելու մեր փորձերը դեռևս հաջողութեան չեն հասել:

Զարբհանալյանի անվավեր գրերի ցանկին զուգահեռ պահպանվել է տասնվեց անուն նշող մեկ այլ ցանկ, որում հիշատակվում են միևնույն գրքերի անունները: Յանկը տեղ է գտել ՄՄ 1869 ձեռագրում (ԺՁ դ., թ. 391բ)՝ «Այս են անուանք ԺՁ սուտ գրոցն, որ եկեալ ի հերձուածող ասորոցն և ոչ ի յուղղափառ ասորոցն, իմանայք որ է այս՝ Աղամայ կտակն, Ճիռն աւրհնութեան, Փիփիեանն,

¹⁰ Տաշյանի ակնարկած ասորերեն բնագիրը գտնելու փորձով կապվեցիմֆ Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության հայրերի հետ՝ չնչին հույս ունենալով, որ միաբանությունում պահվում է ասորերեն մի ձեռագիր, որում տեղ է գտել ասորերեն տեսիլը կամ դրա գոյության մասին որևէ հիշատակություն, որին էլ ծանոթ լինելով հղում է կատարել ցուցակի հեղինակը: Սակայն որոնումները դրական արդյունք չտվեցին:

¹¹ Գ. Զարբհանալեան, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց (Դ-ԺԳ), Վենետիկ, 1889, էջ 19-20:

Գորտոսական, Կիրակոսական, Ղոսիմուն, Պետրոսի տեսիլն, Դիաթեկն, Աստուածածնին պատմություն, Սեբիոսն, Փիլոհոնացիքն, Մանկություն տեառն, Լուսավորչին տեսիլքն, Ջանթագչելի մատեանսն, Գրիգորիսի և Բարսղի հրացմունք, զՄանեայ մեկնություն ավետարանի, և որ հաւատայ նոցա՝ նզովի»¹²:

Բարսեղ Սարգիսեանը համեմատել է եզր Մարգարեի հարցաքննությունը Լուսավորչի տեսիլի հետ՝ վերհանելով դրանց մերձավոր նմանությունները: Երկու տեսիլների մեզ հայտնի հնագույն ընդօրինակությունները տեղ են գտել Ս. Ղազարի ձեռագրատան 1208 թվականին գրված «Գ Մաշտոց»-ում¹³: Սարգիսեանը կարծիք է հայտնել, թե գուցե Սբ. Գրիգորի տեսիլը հայերենով գրված ստեղծագործություն չէ և ի սկզբանե վերագրված չի եղել Լուսավորչին. «...կարելի է ըսել, թէ Գր. ընծայուած Հարցաքննութեան սկզբնագիրն՝ ոչ հայերէն լեզուով գրուած էր և ոչ այլ Գրիգորի անունը կը կրէր իւր վերայ, այլ ասորի կամ պարսիկ լեզուով, և եզրի՝ կամ բոլորովին մի այլ մականգրութեամբ»¹⁴:

Այս փուլում դժվար է հստակ պնդել՝ արդյո՞ք Լուսավորչի տեսիլը թարգմանված է ասորերենից, ինչպես կարծիք են հայտնել վերոհիշյալ հեղինակները, թե՞ այն իսկապես ստեղծվել է հայկական միջավայրում, ինչպես ենթադրել են մյուսները, հատկապես, որովհետև մեզ չի հասել ասորերեն որևէ օրինակ¹⁵: Սակայն կան վկայություններ և նշաններ, որոնք ցույց են տալիս, որ, այնուամենայնիվ, ասորական բնագիր կարող էր գոյություն ունենալ: Այս հարցերը, սակայն, դուրս են սույն հոդվածի սահմաններից:

Մեզ հետաքրքրող տեսիլի մասին հիշատակություն չկա այնպիսի հետազոտողների ցանկերում, ինչպես Ֆաբրիցիուսը¹⁶, Տիլոն¹⁷, Թիշենդորֆը¹⁸: Այն դուրս

¹² ՄՄ 708 (ԺԷ-ԺԸ դդ.), 110բ-112ա՝ «Ի Ժերոդ ամի տեառն Աբրահամու եկին յԱսորոց ի Հայս արբ ոմանք քաջաբանք և կամէին սերմանել զաղանդն Նեստորի և նզովեալ հալածեցին, բայց ոմանք ընկալան եւ նոքա թարմանեցին նոցա զսուտ գիրս զայսոսիկ՝ զԳորդասակ, զԿիրակոսակ, զՊողոսի տեսիլն, զԱղամայ ապաշխարութիւն, զՏիադել մանկութիւն Տեառն եւ զ[Ս]եբիոս, եւ զՃիտն օրհնութեան, եւ զԱնթագչելի մատեանս, զԱւետարանի մեկնութիւն զՄանեա: Եւ որ հաւատա՝ նզովեալ լիցի, ամէն»: Հմմտ. ՄՄ 610 (ԺԴ դ.), 57աբ:

¹³ Բ. Սարգիսեան, Ուսումնասիրությունը Հին կտակարանի անվաներ գրոց վրայ, Վենետիկ, 1898, էջ 452:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 473:

¹⁵ Մեզ հայտնի ասորական ձեռագրերի հավաքածուներում չկա որևէ հիշատակություն ասորերենով գրված մի բնագրի մասին, որը համապատասխաներ տեսիլի հայերեն տեխստին: Այս փաստը, իհարկե, չի բացառում, որ այդպիսին գոյություն ունեցել է կամ ունի, և գուցե թափնված է մեզ անհայտ որևէ ձեռագրի էջերում:

¹⁶ Johann Albert Fabricius, *Codex apocryphus Novi Testamenti*, vol. 1., Hamburg, 1743.

¹⁷ Johann Karl Thilo, *Codex apocryphus Novi Testamenti*, vol. 1, Leipzig, 1832.

¹⁸ Constantin von Tischendorf, *Evangelia apocrypha*, Lipsiae, Avenarius et Mendelssohn, 1853.

է մնացել նաև ինչպես միջնադարյան հեղինակների, այնպես էլ նորօրյա ուսումնասիրողների կազմած՝ Ն. Էմինի պարականոնների,¹⁹ Սամուել Անեցու հայտնի ժամանակագրության սուտ գրերի,²⁰ Կիրակոս Գանձակեցու «Պատմութիւն Հայոց»-ի ցանկերից²¹։ Բացակայում է նաև Սարգիս Շնորհալու աշխատությունից²² և Վենետիկի Միսիթարյանների հրատարակած անկանոն գրքերի շարքերից²³։

Տեսիլին անդադարձել է Անասյանը «Հայկական մատենագրություն» գրքի «Անկանոն կամ Անվավեր գրքեր» բաժնում։ Անասյանն անհամաձայնություն է հայտնել տեսիլն անկանոնների շարքին դասելու գաղափարին՝ պատճառաբանելով, որ թեև այն բովանդակությամբ Աստվածաշնչյան շրջանակին չի պատկանում, բայց այդպիսին է հայ մատենագրության գրեթե հիսուն տոկոսը, և ճիշտ չի լինի պարականոն տերմինը տարածել բոլորի վրա²⁴։

Սբ. Գրիգորի և Աստվածածնի տեսիլները հիշատակվում են Հայ աստվածաբան, պատմագիր, մանկավարժ Վանական Վարդապետ Տավուշեցու (1181-1251 թթ.) «Գիրք Հարցմանց»-ի «անընդունելի» գրքերի շարքում²⁵։

Լուսավորչի տեսիլի բնագիրը հատվածաբար հրատարակվել է մի քանի աշխատանություններում։ Դրանց թվում է Բարսեղ Սարգիսեանի վերոնշյալ աշխատությունը։ 2018 թվականին Մայքլ Սթոունը հրատարակել է տեսիլի մի ամբողջական բնագիր՝ անգլերեն թարգմանության ուղեկցությամբ։ Հոդվածը ներառում է եղմ. 1293 ձեռագրի (ԺԴ դար) 269բ-279բ էջերին տեղ գտած բնագրի

¹⁹ Н. О. Эмин, “Список армянских апокрифов, составленный по каталогу рукописей Эчмиадзинской Библиотеки, изданному в 1863 году в Тифлисе”, *Переводы и статьи Н. О. Эмина по духовной армянской литературе (за 1859-1882 гг.)*: апокрифы, жития, слова и др., Москва, 1897, с. 339-344.

²⁰ Սամուել Անեցի, Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց յաղագս գիւտի ժամանակաց անցելոց մինչեւ ի ներկայս ծայրաքաղ արարեալ, աշխ.՝ Ա. Հայրապետեանի, Կ. Մաթեոսեանի, խմբ.՝ Գ. Տէր-Վարդանեանի, Երևան, 2011, էջ 95։

²¹ Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, աշխ.՝ Կ. Մելիք-Յանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 51։

²² Սարգիս Շնորհալի, Մեկնութիւն եօթանց թղթոց կաթողիկեայց, Կոստանդինուպոլիս, 1826, էջ 398-399։

²³ Թանգարան հին և նոր նախնեաց, հ. Ա, Անկանոն գիրք Հին Կտակարանաց, կազմ. Ս. Յովսեփեան, Վենետիկ, 1896։ Նաև՝ Թանգարան հայկական հին և նոր դպրութեանց, հ. Բ, Անկանոն գիրք Նոր Կտակարանաց, կազմ. Ե. Տայեցի, Վենետիկ, 1898։ Նաև՝ Թանգարան հայկական հին և նոր դպրութեանց, հտ. Գ, Անկանոն գիրք Առաքելականք, կազմ. Ք. Ջրաքեան, Վենետիկ, 1904։

²⁴ Հ. Անասյան, Հայկական մատենագրություն, Ե-ժԸ դդ., հ. Ա, Երևան, 1959, էջ 908։

²⁵ Մ. Մամյան, «Վանկուրյան աւետարան»-ը՝ հայ միջնադարյան աղբյուրված գրերի ցանկերում», ԲՄ № 25, 2018 (էջ 166-186), էջ 182-183։

Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հ. Դ, կազմ. Ն. արք. Պողոսեան, Երուսաղեմ, 1969, էջ 484։

տեքստը, որն ուղեկցվում է բնագրի ծագման շուրջ համառոտ ուսումնասիրություն²⁶: Տեսիլի ամփոփ խմբագրություններ պահպանվել են հայսմավուրքների՝ ինչպես ձեռագիր, այնպես էլ տպագիր օրինակներում²⁷:

Որոշ հետազոտողների ուշադրությունը գրավել է տեսիլում տեղ գտած հոգու և մարմնի միջև երկխոսության հատվածը: Դրան անդրադարձել է Ն. Մառը՝ նա հատվածը թարգմանել և հրատարակել է ռուսերեն²⁸, ինչպես նաև քննություն է ենթարկել հոգու ու մարմնի վեճի ազդեցությունը հետագա հեղինակների աշխատանքների վրա²⁹:

Անլիտա Դոլուխանյանն ուսումնասիրել է տեսիլի ընդհանուր դրույթները՝ շոշափելով դրա փիլիսոփայական և մարդաբանական կողմերը: Նա փորձել է գտնել նման մտածողության արմատները (հատկապես մարմնի և հոգու միջև վեճը կամ երկխոսությունը) հեթանոսական ժամանակի, Հին եգիպտական, պարսկական, ասորաբաբելական, բյուզանդական և հին սլավոնական աղբյուրներում, հնդկական ժողովրդական երգերում և ցույց տալ, որ նմանատիպ փիլիսոփայական հարցեր կամ անհանգստություններ բարձրաձայնվել են նաև նախկինում: Ըստ Դոլուխանյանի՝ Լուսավորչի տեսիլը լայն տարածում է գտել միջնադարյան հայ գրականության մեջ: Դրանից ազդվելով ստեղծագործել են մասնավորապես Խաչատուր Կեչառեցին, Գրիգորիս Աղթամարցին, Բուդաղ օղլի Ղազի խանը, Ղուկիանոս Կարնեցին և այլն³⁰:

Հոգու և մարմնի երկխոսությունը ռուս բանասեր Ֆյոդոր Բատյուշկովի մենագրության հիմնական հետազոտության առարկան է: Գրքում համակողմանի և մանրամասն քննության է ենթարկվել նաև Լուսավորչի տեսիլում տեղ գտած վեճը³¹:

Ասատուր Մնացականյանը հպանցիկ անդրադարձել է Լուսավորչի տեսիլին՝

²⁶ Michael Stone, "The Armenian Questions of St. Gregory. A Text Descended from 4 Ezra: Edition of Recension I," *Le Muséon* 131 (1-2), 2018, pp. 141-172.

²⁷ Ձեռագիր օրինակների համար տե՛ս ՄՄ 1511 (էջ 323ա), ՄՄ 1533 (190բ): Տպագիր օրինակների համար տե՛ս Քաղոցի ԺԱ, Դեկտեմբերի ԺԹ հետևյալ հրատարակություններում՝ *Յալսմաւուրք*, Կ. Պոլիս, ի տպարանի Գրիգոր Մարգվանեցու, 1730: *Յալսմաւուրք*, Կ. պոլիս, ի տպարանի Գրիգոր Մարգվանեցու, 1706: *Յալսմաւուրք*, Կ. Պոլիս, ի տպարանի Աստվածատուր Կոստանդնուպոլսեցու, 1706-1708:

²⁸ Н. Марр. «Из летней поездки в Армению. Заметки и извлечения из армянских рукописей X— XVI», *Записки Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества*, том VI, Санкт-Петербург, 1891-92 (сс. 135-228), сс. 159-175.

²⁹ Ն. Մառ, *Ամառային ուղեորությունից դէպ ի Հայս...*, էջ 67-82:

³⁰ Ա. Դոլուխանյան, «Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլի օտար աղետները», *ԼՀԳ*, № 9, 1984, էջ 53-58:

³¹ Ф. Батюшков, *Спор души с телом в памятниках средневековой литературы. Опыт историко-сравнительного исследования*, Санкт-Петербург, 1891, с. 193-207.

այն համարելով Ժ-ԺԴ դարերում հակաթոնդրական պայքարի հետևանքով ստեղծված գրություններից մեկը³²:

Ակնհայտ է, որ տեսիլը մեծ տարածում է ունեցել միջնադարում և բազմիցս ընդօրինակվել: Այն պահպանվել է նաև վրացերեն թարգմանությամբ: Այս մասին հիշատակել է դեռևս Նիկողայոս Մառը՝ հղում անելով 1891 թվականի վրաց «Իվերիա» լրագրի 118 համարին³³:

Լուսավորչի տեսիլի վրացական աղբյուրներին անդրադարձել է վրացի բանասեր, պատմաբան Ալեքսանդր Խախանովը ժողովրդական էպոսի և պարականոնների ուսումնասիրությանը վերաբերող գրքում: Աշխատության մեջ առանձնացված է մի ենթագլուխ՝ նվիրված Սբ. Գրիգորի զրույցին հրեշտակի հետ, որտեղ նա զետեղել է տեսիլի հատվածական ուսերեն թարգմանություններ՝ ԺԹ դարի մի ձեռագրի հիման վրա, անդրադարձել նաև հոգու և մարմնի միջև երկխոսությանը³⁴:

Վրացի բանասեր, գրականագետ Կոռնելի Կեկելիձեն «Վրաց հին գրականության պատմություն» գրքի առաջին հատորում առանձնացրել է պարականոններին վերաբերող մի բաժին: Դրանում հիշատակվում է վրացերենով գոյություն ունեցող պարականոնների մի ժողովածու, որ հայտնի է «Մարգարիտ» (მარგალიტი) անունով և պահպանվել է մի շարք ձեռագրերում: Ամենավաղը՝ ԺԸ դարի է, սակայն դրանում տեղ գտած առանձին տեսիլներն ու պատմությունները, անշուշտ, առավել վաղեմություն ունեն: Դրանց շարքում յոթներորդը Գրիգոր Լուսավորչի և հրեշտակի միջև հարց ու պատասխանի պատմությունն է: Կեկելիձեն հստակորեն նշել է, որ պատմությունը Հայաստանի Գրիգոր Լուսավորչի մասին է³⁵:

2009 թվականին լույս տեսած «Հին վրացական գրականության թարգմանված երկեր» ծանրակշիռ աշխատության Դ հատորում Էնրիկո Գաբիձաշվիլին տեղեկություններ է տալիս վրացերեն թարգմանված բնագրերի մասին՝ մանրամասն անդրադառնալով պարականոն գրվածքներին: Գիրքը ներառում է յուրաքանչյուր բնագրի հետ կապված ամփոփ տեղեկություններ, ձեռագրերի ցանկեր, հրատարակությունների հղումներ: Գրքում անդրադարձ կա Լուսավորչի տեսիլին, մեջբերվում են ձեռագրային տվյալներ և նշվում է, որ թարգմանված

³² Աս. Մնացականյան, Հայկական միջնադարյան ժողովրդական երգեր, Երևան, 1956, էջ 620-621:

³³ Ն. Մառ, Ամառային ուղեորությունից դեպի Հայս..., էջ 68:

³⁴ Ал. Хаханов, Очерки по истории грузинской словесности, Москва, 1895, с. 222-226.

³⁵ კორნელი კეკელიძე [Կոռնելի Կեկելիձե], ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია [Վրաց հին գրականության պատմություն], Բ. Ա. Թբիլիսի, 1980, էջ 451-453:

է հայերենից³⁶: Այսպիսով, կարելի է լուծված համարել վրացերենով պահպանված Սբ. Գրիգորի տեսիլի սկզբնաղբյուրի հարցը: Այն, հավանորեն, թարգմանվել է հայերեն մի օրինակից և ապա անցել ինքնուրույն զարգացման և խմբագրման ճանապարհ:

Հետաքրքրական է նաև, որ եղմ. 3681 ձեռագրի (ԺԸ դար) 287-315 էջերին տեղ է գտել Լուսավորչի տեսիլի հայատառ օսմաներեն մի թարգմանություն (գրիչ՝ Կարապետ Աբղ. Յամթեցի): Այս եզակի թարգմանությունը ևս խոսում է տեսիլի տարածվածության և ժամանակին ունեցած կարևորության մասին³⁷:

Տեսիլն իր արտացոլումն է գտել նաև հայ մանրանկարչության մեջ: ԺԸ դարում էջմիածնում գրված ՄՄ 1533 Հայսմավուրքի 190բ-191ա էջերին տեղ է գտել Լուսավորչի տեսիլի մի համառոտ խմբագրություն: Ձեռագիրը հագեցած է մանրանկարներով, դրանց թվում է Լուսավորչի և հրեշտակի զրույցի պատկերը 190բ էջի ձախակողմյան լուսանցքում՝ անմիջապես բնագրի սկզբում: Գրիգոր Լուսավորիչը պատկերված է երկու ձեռքերն իրենից դեպի ձախ ուղղած՝ կարծես ուղղորդելով ընթերցողի ուշադրությունը դեպի տեքստը: Նույն ուղղությամբ են պատկերված նաև հրեշտակի ձեռքերը: Գրիգոր Լուսավորիչը երկնագույն պարեգոտով է, որի վրայից կրում է մանուշակագույն փիլոն և խաչագարդ ուրար, գլուխն էլ ծածկում են երկնագույն խուլյրն ու լուսապսակը: Գունային հակադրության մեջ է ոսկեգօծ լուսապսակով հրեշտակի կերպարը՝ կարմրագույն թևերով, շագանակագույն շապիկով:

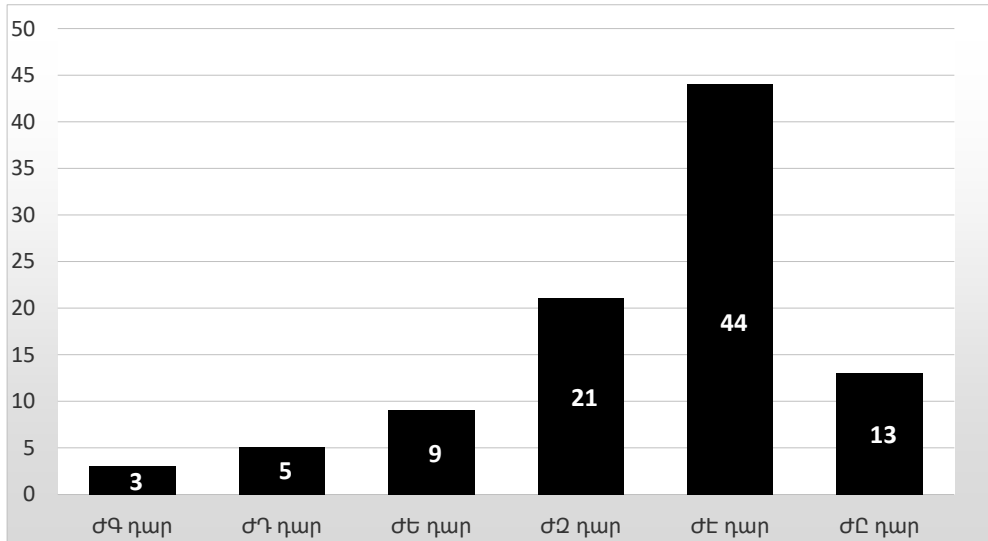
Մեզ է հասել Լուսավորչի տեսիլի ընդօրինակությամբ հարյուրից ավելի ձեռագիր, որ պահվում են Մաշտոցյան Մատենադարանում, Վենետիկի և Վիեննայի Մխիթարյան Միաբանություններում, Երուսաղեմի Սրբոց Հակոբյանց վանքում և ուրիշ մեծ ու փոքր ձեռագրատներում, վանքերում ու պահոցներում:

Ձեռագրերի մեծ մասը ԺԷ դարի է, իսկ ամենավաղ ընդօրինակությունները ԺԳ դարի են³⁸: Այնուամենայնիվ հավանական է, որ տեսիլը ստեղծվել է ավելի վաղ, քան վկայում են պահպանված նմուշները: Մեր կազմած իննսունհինգ ձեռագրի համեմատական աղյուսակում երևում է, թե որ դարաշրջանից քանի ձեռագիր է մեզ հասել: Սակայն անհրաժեշտ է զգուշավոր լինել և տարածվածության այս ցուցանիշները դիտարկել հայկական ձեռագրային ավանդույթի ողջ համատեքստում՝ հաշվի առնելով տարբեր ժամանակաշրջաններում գրչության զարթոնքի և անկման առանձնահատկությունները:

³⁶ *ენბრძოვ გაბოძაშვილი [Էնբրիօ Գաբիձաշվիլի], ძველი ქართული მწერლობის ნათარგმნი ძეგლები. ბიბლიოლოგია, ეგზეტიკა, აპოკრიფები [Հին վրացական գրականության թարգմանված երկերը],* հտ. Դ, Թբիլիսի, 2009, էջ 402-403:

³⁷ Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հ. ԺԱ, կազմ. Ն. աբգ. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1991, էջ 112:

³⁸ Ձեռագրերի ընդօրինակման ժամանակը բերվել է ըստ ձեռագրացուցակների տվյալների:

Համեմատելով չորս տասնյակից ավելի ձեռագիր՝ առանձնացրել ենք տեսիլի մի քանի խմբագրություն, որոնք իրարից տարբերվում են բովանդակությամբ, շարադրանքով, մասերի հերթականությամբ և արժարժվող հարցերով: Ստորև հրատարակում ենք տեսիլի Ա խմբագրության բնագիրը: Առաջին անգամ կազմելով տեսիլի համեմատական բնագիրը՝ հիմք ենք ընդունել մեզ հասած ամենահին և համեմատաբար ամբողջական օրինակը՝ Վնտկ. 570: Համեմատության համար ընտրվել են հետևյալ ձեռագրերը՝

A = Վնտկ. 322 (ձեռ. թիվ 570), 1208 թ., 179ա-190բ,

B = ՄՄ 2546, ԺԴ դ., 313ա-21ա,

C = ՄՄ 1475, 1539 թ., 94ա-100բ,

D = ՄՄ 655, 1655 թ., 343ա-355,

E = ՄՄ 2004, ԺԶ դ., 149բ-162բ:

Այս խմբագրությանն են համապատասխանում նաև եղմ. 1293 (ԺԴ դ.) ձեռագրի տեքստը, ինչպես նաև ՄՄ 2576 (ԺԶ դ., 136բ-8բ) և ՄՄ 3206 (ԺԶ դ., 49ա-53ա) ձեռագրերում տեղ գտած բնագրերը: Խմբի ձեռագրերը բովանդակային առումով կրկնում են իրար, թեև տարբերությունները բազմաթիվ են: Տեսիլի բնագիրը տրոհել ենք առանձին մի քանի հատվածի՝

- մուտք
- մեղավորի հոգու և մարմնի վեճ
- մեղավորի հոգուն սպասվող աստիճաններ
- աղոթք, պատարագ, ողորմություն, պահք, խոստովանություն, ապաշխարություն, մեղք և հարակից հարցեր

- արդարի հոգու և մարմնի երկխոսություն
- արդարի հոգուն սպասվող աստիճաններ
- աստվածության աթոռի, երկինքների, հրեշտակների դասերի նկարագրություններ:

A և *E* տառանիշերով հիշատակված ձեռագրերն առանձնանում են սերտ նմանությամբ, ունեն նույն շարադրանքն ու կառուցվածքը: Մինչդեռ *B*, *C* և *D* բնագրերում դրվագների հաջորդականությունը խախտված է: Դրանցում չկա աղոթքի, պահքի, մեղքի, խոստովանության շուրջ հարցուպատասխանը: *D* ձեռագրի բնագիրը զատվում է շարքից իր վերջավորությամբ, որը ներկայացրել ենք առանձին՝ զետեղելով ամենավերջում:

Եղմ. 1293 ձեռագրի բնագիրը կրկնում է հիմք ձեռագրի բովանդակությունը, թեև որոշակի տարբերություններով: Ձեռագրի տպագրված տեքստի 39-րդ պարբերության շարունակությունը հոգու և մարմնի վեճն է, և հենց այստեղ է նկատվում հիմնական տարբերությունը: Այսպիսով՝ Երուսաղեմի ձեռագրում հիմք ձեռագրի համեմատությամբ բացակայում է նույն հատվածը, որը չկա նաև *B*, *C* և *D* ձեռագրերում: Վերջին պնդումը ճիշտ է նաև ՄՄ 3206 ձեռագրի պարագայում:

ՄՄ 2576 ձեռագրի բնագիրը հագեցած է հապավումներով և անփույթ ընդօրինակություն է: Այն մոտ է *B*, *C* և *D* բնագրերին, սակայն պահքի, ապաշխարության վերաբերյալ քննարկումների կեսից տեքստն ընդհատվում է, և հետևում է այլ շարադրանք:

ՄՄ 2576, ՄՄ 655, *B* և *C* ձեռագրերում «եւ»-ը հանդես է գալիս «և» ձևով: Իսկ ՄՄ 2576 և ՄՄ 1475 ձեռագրում «աւ»-ը երբեմն փոխարինված է «օ» տառով: Վերջինիս կիրառությունը նկատվում է նաև ՄՄ 2004 ձեռագրում, որում չկա «եւ» կցագրի գործածություն, այլ ամենուր գրված է «և»: Այս առանձնահատկություններն ավելորդ ենք համարել տարբերակել տարբերություններում:

Բնագիրը կազմելիս հաշվի ենք առել *E* ձեռագրի գրչի ուղղումները: Այս ձեռագիրն անփույթ ընդօրինակություն է, որոշ հատվածներ բաց են թողնված, իսկ առանձին կապակցություններ կամ բառեր կրկնակի են բերվում:

Բնագիրը տրոհել ենք հայերենի կետադրության ժամանակակից կանոններին համապատասխան՝ պահպանելով գրաբարի ուղղագրության կանոնները:

ԲՆԱԳԻՐ

Հարցաֆննությին¹ սրբոյն² Գրիգորի Հայոց³ Լուսատրչին, զոր եհարց⁴ ցհրեշտակն⁵ Տեառն⁶ մինչ էր յայրին Մանեա⁷:

Յատուր⁸ միում⁹ շրջէր յանապատին¹⁰ սուրբն Գրիգորիոս¹¹ եւ¹² յանկարծակի զմտաւ ածեալ, եթէ¹³ զինչ են¹⁴ հոգիք մարդկան եւ¹⁵ ուր երթան¹⁶: Եւ¹⁷ ապա զֆառասուն տիւ եւ զֆառասուն¹⁸ գիշեր հաց¹⁹ ոչ եկեր²⁰ եւ ջուր ոչ արբ²¹, եւ ոչ դադարեաց ի լալոյ, եւ անկեալ ի վերայ երեսաց իւրոց²² եւ ասէ²³. «Ո՛վ²⁴ Տէր բարերար²⁵, առաքեա առ իս զհրեշտակ քո²⁶, որ եկեալ²⁷ ցուցանէ²⁸ ինձ յաղագս²⁹ հոգոց³⁰ արդարոց եւ մեղատուաց³¹, եթէ³² ուր երթան³³ յորժամ ելանեն³⁴ ի մարմնոյն³⁵ եւ կամ որպէ՛ս³⁶ հանգչին³⁷:

Եւ³⁸ առաքեաց Տէր զհրեշտակ³⁹ իւր առ նա⁴⁰ եւ ասէ՝ «Զինչ խնդրես⁴¹, զի⁴² կատարեցից⁴³»:

1 BCD պատմութիւն

2 B սրբոյ

3 B չիք

4 C + ընդ D չիք E էհարց

5 BE հրեշտակն C հրեշտակին D հրեշտակէն + ընկալաւ

6 C Աստուծոյ

7 B չիք B + վասն հոգոց մարդկան ազնեա տէր Յիսուս Քրիստոս CE մանեալ D չիք տեառն մինչ էր յայրին մանեա

8 D ատուր

9 BC + յորժամ D + յորում

10 B յանապատ D յանապատի

11 D Գրիգոր

12 B չիք

13 BCD զմտաւ էած (D ած) թէ փ/ս զմտաւ ածեալ եթէ

14 BD լինիցին C լինին

15 BD + կամ C կամ

16 D + յորժամ ելանեն ի մարմնոյն

17 B չիք

18 A զիս ... զիս D ֆառասուն... ֆառասուն

19 BCD չիք

20 E էկեր

21 BCD էարբ փ/ս ջուր ոչ արբ

22 BCD չիք եւ անկեալ ի վերայ երեսաց իւրոց

23 B ասելով փ/ս եւ ասէ CE ասէր C + այսպէս

24 B չիք

25 C բարերար տէր փ/ս տէր բարերար

26 B զհրեշտակ քո առ իս փ/ս առ իս զհրեշտակ քո

27 BCD չիք

28 BD ծանուցանէ C պատմեցէ

29 B վասն

30 BC + մարդկան

31 C մարդկան փ/ս արդարոց եւ մեղատուաց D մեղատուեաց

32 BCD թէ

33 E երթալ

34 D ելանել

35 E մարմնոյն

36 D ուր

37 ABE հանկչին

38 B չիք BD + ապալ

39 DE զհրեշտակն

40 BCD սուրբն Գրիգոր (B սուրբ Գրիգորիոս) փ/ս նա

41 BCD խնդիր + է քո C + ունիս

42 D ֆանգի

43 E չիք եւ ասէ զինչ խնդրես զի կատարեցից

⁴⁴Ասէ⁴⁵ սուրբն Գրիգոր⁴⁶. «Ո՞վ ես դու»:

⁴⁷Ասէ հրեշտակն. «Հոգեղէն⁴⁸ եմ ես եւ⁴⁹ հրեշտակ եմ անտեսանելի⁵⁰»:

Ասէ սուրբն Գրիգորիոս⁵¹. «Արդ, որովհետեւ առաքեցար առ իս, ծանո⁵² ինձ վասն հոգոց մարդկան, թէ զի՞նչ լինին⁵³»:

Ասէ հրեշտակն. «Զի՞նչ ասեմ⁵⁴, զի կարի չար է⁵⁵ մահ մեղատրին: ⁵⁶Յորժամ ելանէ⁵⁷ հոգի մեղատրին⁵⁸, ապա իմանայ գտելի⁵⁹ տանջանացն⁶⁰ գեհեննին⁶¹ եւ զխաւարն աղշամաղջին⁶², որ կայ եւ⁶³ պահի նմա»:

Յայնժամ տրտմեցաւ սուրբն Գրիգորիոս⁶⁴ եւ ասէ⁶⁵. «Եթէ այդ⁶⁶ այդպէս է, ապա⁶⁷ երանի է⁶⁸ շեղելոցն, որոյ ոչ⁶⁹ ելին⁷⁰ յորովայնէ⁷¹, եւ⁷² ոչ ունին յարութիւն, եւ ական գեհեննին⁷³: Զի⁷⁴ առաքելոցն⁷⁵ պսակ է խոստացեալ որ⁷⁶ քաղածեցան եւ⁷⁷ սղոցեցան⁷⁸, եւ մեք, որ այնպէս⁷⁹ ոչ կարեմք⁸⁰ չարչարել⁸¹, զի՞նչ լինիցի մեզ⁸²»:

Ասէ հրեշտակն⁸³. «Հարցեր⁸⁴ եւ ասացի⁸⁵ քեզ զպատասխանին⁸⁶»:

⁴⁴ DE + եւ

⁴⁵ B պատասխանի ետ *փիւ* ասէ

⁴⁶ B + և ասէ D գրիգորիոս + ցհրեշտակն

⁴⁷ D + եւ

⁴⁸ B հրեղէնն *փիւ* հրեշտակն հոգեղէն D *չիք*

⁴⁹ BD եւ եմ *փիւ* եմ եւ եւ

⁵⁰ C *չիք* ասէ սուրբն գրիգոր ով ես դու ... անտեսանելի BD *չիք* եմ անտեսանելի + տեառն

⁵¹ BCDE գրիգոր C + ցհրեշտակն

⁵² C պատմեալ *փիւ* արդ որովհետեւ առաքեցար առ իս ծանո

⁵³ BD լինիցին C + և կամ որպէս հանգչին

⁵⁴ D *չիք* զինչ ասեմ

⁵⁵ C + և դժնդակ

⁵⁶ D + և

⁵⁷ B ելանիցէ

⁵⁸ B + և

⁵⁹ D տեղի

⁶⁰ BCD տանջանաց AE + եւ

⁶¹ D գեհեննոյն E գգեհեննին

⁶² B աղշամղջին D զխաւար աղշամղջին *փիւ* զխաւարն աղշամաղջին

⁶³ E *չիք*

⁶⁴ BCD գրիգոր

⁶⁵ BD + զինչ է բանդ այդ

⁶⁶ B ապա թէ *փիւ* էթէ այդ

⁶⁷ D իցէ *փիւ* է ապա

⁶⁸ B *չիք*

⁶⁹ A + եւ E չեն

⁷⁰ AE լեալ

⁷¹ BCD որք ոչ ելին յորովայնէ (D ելենն յորովայնէ) *փիւ* որոյ ոչ ելին յորովայնէ BCD + մաւր իւրեանց

⁷² B որք D *չիք*

⁷³ BC գեհեննոյն D ոչ կեանք հեհեննոյ *փիւ* ական գեհեննին

⁷⁴ D եւ

⁷⁵ C + և մարտիրոսացըն

⁷⁶ D որ

⁷⁷ D *չիք*

⁷⁸ C + և զարիւնս իւրեանց հեղին

⁷⁹ B այնչափ D այդչափ

⁸⁰ C կարացաք

⁸¹ ADE չարչարիլ

⁸² B լինիցիմք *փիւ* լինիցի մեզ

⁸³ BD պատասխանի ետ հրեշտակն (B հրեշտակ) և ասէ *փիւ* ասէ հրեշտակն

⁸⁴ BE հարց E + անէր

⁸⁵ BC եւ եւ տամ (C արարի) *փիւ* եւ ասացի E ասէր D խարարից *փիւ* հարցեր եւ ասացի

⁸⁶ BCD պատասխանի

Ասէ սուրբն Գրիգոր⁸⁷ ցհրեշտակն⁸⁸. «Դո՛ւ միայն⁸⁹ առնուս⁹⁰ զհոգին⁹¹, եթէ այլ հրեշտակի⁹² գան ընդ քեզ⁹³»:

Հրեշտակ⁹⁴. «Յորժամ արդարն վախճանի⁹⁵, ոչ մի գայ կամ երկուս⁹⁶, այլ գունդի⁹⁷ բազումի⁹⁸ եւ մեծաւ⁹⁹ ուրախութեամբ տանին¹⁰⁰: Բայց առ մեղաւորն մի գայ¹⁰¹ կամ երկուս¹⁰², եւ այն ոչ կամաւ¹⁰³, այլ ի հարկէ¹⁰⁴ հրամանին¹⁰⁵ Աստուծոյ»:

¹⁰⁶Գրիգոր¹⁰⁷. «Յորժամ առնոյի¹⁰⁸ զհոգի¹⁰⁹ մարդոյն¹¹⁰, ո՛ւր տանիի¹¹¹»:

Հրեշտակ¹¹¹. «Յորժամ առնում¹¹² զհոգի մեղաւորին, դատախազ¹¹³ լինի¹¹⁴ հոգին ընդ մարմինն¹¹⁵ եւ ասէ. «Զի՞նչ գործեցեր, ո՛վ մարմին, յաւիտենական հրոյն¹¹⁶ արարեր կերակուր¹¹⁷ եւ ոչ զհտացեր զայս որոշումնս¹¹⁸: Այսպէս թուէր քեզ, եթէ¹¹⁹ յաւիտենական ես¹²⁰ եւ ոչ¹²¹ մեկնելոց յինէն¹²²»:

Պատասխանի տայ մարմինն¹²³ եւ ասէ. «Մի այդչափ մեծաբանես¹²⁴ եւ

⁸⁷ D Գրիգորիոս

⁸⁸ C չիք BD ցհրեշտակ

⁸⁹ C մի միայն հրեշտակ չիս դու միայն

⁹⁰ C առնու D ունիս

⁹¹ C + ի մարմնոցն D զհոգիսն

⁹² B թէ այլ չիս եթէ այլ հրեշտակի

⁹³ C բազումի չիս այլ հրեշտակի գան ընդ քեզ BCD + ասէ

⁹⁴ C հրեշտակըն DE հրեշտակն E + ասէ

⁹⁵ BC արդար վաղնանի (C լինի վախճանեալն) չիս արդարն վախճանի

⁹⁶ BD երկու + հրեշտակի (D հրեշտակ) գան C ոչ թէ մի կամ երկու հրեշտակ գա առ նա չիս ոչ մի գայ կամ երկուս

⁹⁷ B գոյի C գունդ

⁹⁸ ABCE բազում

⁹⁹ B չիք E մեծատուրացն

¹⁰⁰ C + զհոգի արդարոյն

¹⁰¹ B չիք C գան

¹⁰² BD երկու

¹⁰³ C ոչ իւրեանց կամաւ գան չիս այն ոչ կամաւ

¹⁰⁴ C + անեղ եւ մեծ

¹⁰⁵ D հրամանացն

¹⁰⁶ BCD + ասէ սուրբն

¹⁰⁷ DE Գրիգորիոս E + ասէ BCD + ի

¹⁰⁸ BCD առնում

¹⁰⁹ D զհոգին

¹¹⁰ B չիք զհոգի մարդոյն C մեղաւորին D մարդոյ

¹¹¹ BCDE (BCD + ասէ) հրեշտակն (E + ասէ) չիս հրեշտակ

¹¹² BCD առնում

¹¹³ ACE դատախազի D դատախազ

¹¹⁴ ACE չիք

¹¹⁵ D մարմնոյն

¹¹⁶ DE հրուն

¹¹⁷ C կերակուր արարեր զիս չիս արարեր կերակուր

¹¹⁸ B զորոշումս չիս զայս որոշումնս C չիք եւ ոչ զհտացեր զայս որոշումնս D որոշումս

¹¹⁹ BCD թէ

¹²⁰ BCD էիր C + յաշխարհի

¹²¹ D + էիր E + ես

¹²² B չիք եւ ոչ մեկնելոց յինէն CD մեռելոց (D մեռանելոց) չիս մեկնելոց յինէն

¹²³ C մարմինն առ հոգին խասի չիս պատասխանի տայ մարմինն

¹²⁴ B մեծաբանիւր C մեծաբաներ D մեծայբաներ E մեծայբանես

ինձ մեղադրես¹²⁵, զի յամենայն¹²⁶ չարիս դու յորդորէիր¹²⁷, եւ ես զգործսն¹²⁸ կատարէի¹²⁹, եւ յորժամ ցանկութեամբ¹³⁰ բորբոքէիր¹³¹, ոչ արկանէիր¹³² զջուրն¹³³ եւ¹³⁴ շիջուցանէիր զհուրն¹³⁵»:

Ասէ հոգին. «Ես ցանկայի¹³⁶ միայն, բայց¹³⁷ դու զգործսն¹³⁸ կատարէիր՝ յուտել¹³⁹, յըմպել¹⁴⁰, ի շնալ, պոռնկել¹⁴¹, յագահել, յափշտակել¹⁴², ո՛չ յիշէիր զահել¹⁴³ դատաստանն¹⁴⁴ Աստուծոյ»:

Պատասխանի տայ¹⁴⁵ մարմինն եւ ասէ¹⁴⁶. «Ինձ զի¹⁴⁷ մեղադիր լինիս, զի¹⁴⁸ քո տանար էի¹⁴⁹ եւ բնակարան, որպէս փողն¹⁵⁰ ի ձեռն¹⁵¹ արուեստականի¹⁵², կամ որպէս երեսանակ¹⁵³ ձիոյ¹⁵⁴, զի որպէս¹⁵⁵ կամի¹⁵⁶, այնպէս¹⁵⁷ վարի¹⁵⁸»:

Ասէ հոգին. «Ես քեզ յաւժարանայի¹⁵⁹ յամենայն¹⁶⁰ չարիս»:

Ասէ մարմինն¹⁶¹. «Արդ, եւ¹⁶² դու մի վրիպիր¹⁶³, զի պոռնկութիւն¹⁶⁴

¹²⁵ BCD մեղադիր (D մեղադիր) + լինիր (C լինիս)

¹²⁶ DE ամենայն

¹²⁷ BD յաւժարէիր C յառաջ յաւժարէիր և ցանկայիր խորհրդով և բանիս *փ/ս* յորդորէիր E յորդորէին

¹²⁸ BE զգործն C գործով D գործսն

¹²⁹ E կատարէին

¹³⁰ D ցանկութիւն

¹³¹ BC բորբոքէիր

¹³² D անկանէիր

¹³³ ABE ջուր

¹³⁴ D *չ/ք*

¹³⁵ B + այլ առաւել բորբոքէիր զցանգութիւն D + այլ առաւել բորբոքէիր զհուրն մեղաց C + յինէն

¹³⁶ A ցանկայ D ցանկութիւն E ցանկանայի

¹³⁷ C և D բաց

¹³⁸ C զչար գործսն *փ/ս* զգործսն D + միայն E զգործն

¹³⁹ D ուտել

¹⁴⁰ AB յըմբել D ըմպել

¹⁴¹ AB պոռնկիլ D պոռնիկել և *փ/ս* ի շնալ պոռնկել E պոռնիկիլ

¹⁴² A յափշտակել BD ի յափշտակել և ի յագահել *փ/ս* յագահել յափշտակել C ի յագել ի գողանալ ի սպանանել *փ/ս* յա-

գահել յափշտակել և D յափշտակել յագահել և *փ/ս* յագահել յափշտակել

¹⁴³ C + և զանաչառ

¹⁴⁴ B յիշեցեր զդատաստանն *փ/ս* յիշէիր զահել դատաստանն D դատաստան

¹⁴⁵ B ետ

¹⁴⁶ D ասէ մարմինն *փ/ս* պատասխանի տայ մարմինն և ասէ

¹⁴⁷ B մի C ընդէր

¹⁴⁸ C ես B լինիր ես *փ/ս* լինիս զի D մեղադիր լինիս ես *փ/ս* մեղադիր լինիս զի

¹⁴⁹ E ի

¹⁵⁰ B պղինձ D փող

¹⁵¹ B ձեռս C ձեռին

¹⁵² B արուեստատրի + և CD արուեստատրի

¹⁵³ B երեսանակ DE երեսական

¹⁵⁴ E ձիս

¹⁵⁵ B որպէ C ընդ որ *փ/ս* որպէս

¹⁵⁶ C կամեսցի D կամիր E վամինն

¹⁵⁷ C ընդ այն *փ/ս* այնպէս E այն

¹⁵⁸ C ուղեացէ D վայրիւր

¹⁵⁹ BCD յաւժարէի E յաւժարանայ

¹⁶⁰ E ամենայն C + մեղս և ի

¹⁶¹ D մարմին

¹⁶² BCD և արդ *փ/ս* արդ եւ

¹⁶³ C պարծիր D վիրապէիր *փ/ս* մի վրիպիր

¹⁶⁴ D պոռնկութիւն E պոռնկութեան

մարմնոյն¹⁶⁵ եւ նախանձ¹⁶⁶, հակառակութիւն¹⁶⁷ եւ սնապարծութիւն¹⁶⁸ հոգոյն է: Եւ¹⁶⁹ եթէ¹⁷⁰ այդ այդպէս է¹⁷¹, ապա վա՛յ¹⁷² մեղատուացս¹⁷³ եւ եղկելեացս¹⁷⁴: Արդ, ի միասին գործեցաք զշարիս եւ¹⁷⁵ ի¹⁷⁶ միասին տանջելոց եմք ի հուրն անշէ¹⁷⁷, զի գարուն էր¹⁷⁸, եւ¹⁷⁹ ոչ սերմանեցաք սերմն¹⁸⁰ բարի¹⁸¹, ատուք էին գործելոյ¹⁸² զբարիս¹⁸³, եւ մեք¹⁸⁴ ոչ գործեցաք¹⁸⁵: Արդ, վա՛յ մեզ՝ եղկելեացս¹⁸⁶, զի անկաք¹⁸⁷ յերանութենէ կենաց¹⁸⁸: Տեսանէաք¹⁸⁹ զայլս, զի¹⁹⁰ գործէին զբարիս¹⁹¹ եւ մեք ծաղր առնէաք¹⁹², ու ոչ գիտէաք¹⁹³, եթէ¹⁹⁴ այս¹⁹⁵ ամենայն¹⁹⁶ առաջի կայր¹⁹⁷: Գոչէին քահանայքն¹⁹⁸ եւ¹⁹⁹ լսեաք եւ ծաղր առնէաք²⁰⁰ եւ²⁰¹ ոչ մտանէր²⁰² պատգամն²⁰³ Աստուծոյ ի²⁰⁴ յականջս մեր: Եւ²⁰⁵ յորժամ հառնէին²⁰⁶ վասն²⁰⁷ գեհեներին²⁰⁸, մեզ որպէս²⁰⁹ երազ թուէր²¹⁰, անատրինեցաք²¹¹ եւ ոչ յիշեցաք զպատուիրանն²¹² Աստուծոյ: Արդ²¹³, յիրաւի²¹⁴ է դատաստանն²¹⁵

¹⁶⁵ BD մարմնոյ BCD + է

¹⁶⁶ BD + և

¹⁶⁷ A հակառակութեան E չիք մարմնոյն եւ նախանձ հակառակութիւն

¹⁶⁸ C շնութիւն և սպանութիւն և նախանձ և սնապարծութիւն սնափառութիւն հպարտութիւն *փիս* նախանձ հակառակութիւն եւ սնապարծութիւն D սնափառութիւն

¹⁶⁹ BCD հոգոյ (C հոգոյն) է (BC չիք) ասէ հոգին *փիս* հոգոյն է եւ

¹⁷⁰ B թէ

¹⁷¹ C իցէ

¹⁷² B + է մեզ

¹⁷³ D մեղատրին

¹⁷⁴ B եղկելոցս D եղկելացս

¹⁷⁵ B զշարիսն *փիս* զշարիս եւ C չիք

¹⁷⁶ D շարիսն եւ *փիս* զշարիս եւ ի

¹⁷⁷ D անշիշանելին

¹⁷⁸ C տեղի ունէաք սերմանելոյ *փիս* գարուն էր

¹⁷⁹ D գարունն *փիս* գարուն էր եւ

¹⁸⁰ C զսերմն D զսերմ

¹⁸¹ BCD + և

¹⁸² BE գործելոյ

¹⁸³ B զբարիսն C զբարի

¹⁸⁴ CD չիք

¹⁸⁵ D գործեցաք

¹⁸⁶ B եղկելոցս C չիք D եղկելացս

¹⁸⁷ B անցաք D անկանք

¹⁸⁸ BC կենացն

¹⁸⁹ D տեսայք

¹⁹⁰ BCD զի այլք (B այլքն) *փիս* զայլս զի

¹⁹¹ B զբարիս գործէին *փիս* գործէին զբարիս D չիք

¹⁹² D առնէաք

¹⁹³ B + զպատահմունս D գիտէաք

¹⁹⁴ BC թէ

¹⁹⁵ C այդ

¹⁹⁶ BCD չիք

¹⁹⁷ BC + մեզ D կայ + մեր

¹⁹⁸ BC + առաջի մեր D չիք գոչէին քահանայքն

¹⁹⁹ BC + մեք ոչ D + ոչ

²⁰⁰ BCD չիք եւ ծաղր առնէաք

²⁰¹ B չիք

²⁰² AE մտէր C եմուտ D մտանէ

²⁰³ B պատգամքն

²⁰⁴ CD չիք

²⁰⁵ BC չիք

²⁰⁶ C ասէին

²⁰⁷ B + հոգոյ

²⁰⁸ C գեհեներոյն

²⁰⁹ BCD իբրև

²¹⁰ B զերազ թուենայ *փիս* երազ թուէր

²¹¹ C անատրինեցաք D անատրինեցայք

²¹² BCD զահեղ (C + և զանաչառ) դատաստանն *փիս* զպատուիրանն

²¹³ B + ի C չիք

²¹⁴ C արդար E յարի

²¹⁵ C եւ դատաստանքն *փիս* է դատաստանն

Աստուծոյ²¹⁶ եւ ոչ գոյ ակնարկութիւն²¹⁷ առաջի նորա, որ²¹⁸ ըստ գործոց իւրաքանչիւրոց²¹⁹ հատուցանէ²²⁰»:

Յայնժամ հեծեծեալ²²¹ ասէ հոգին ցմարմինն²²². «²²³Վա՛յ ինձ, զի՞նչ²²⁴ լինիմ ես²²⁵, զի սարսեալ եմ եւ դողամ ի գնալն²²⁶ իմում²²⁷ ի վեր, եւ²²⁸ ոչ իշխեմ հայել ի հրեղէնն²²⁹, զի կոփելով եւ հեծեծելով²³⁰ տանին զիս»:

Ասէ մարմինն²³¹. «Եւ ես²³² ի՞նչ²³³ լինիմ²³⁴, զի²³⁵ ամուռ²³⁶ աշտարակ էի²³⁷ եւ փլայ, երկեալ²³⁸ սիրտ իմ եւ եղէ հաւասար գետնոյ²³⁹: Գնայունս²⁴⁰ անշարժ եղէ, խաւսունս եւ իմաստունս²⁴¹ յիմարեցալ²⁴², ապականեցալ²⁴³ գեղ վայելչութեան իմոյ²⁴⁴, եղծաւ կարգս²⁴⁵ ցանկալի²⁴⁶, խաւարեցալ²⁴⁷ աչք իմ²⁴⁸ լուսաւոր, սեղմեցան²⁴⁹ դրունք լսելեաց²⁵⁰ իմոց, հատաւ բարբառ²⁵¹ բերանոյ²⁵² իմոյ²⁵³, կորեալ բանք շրթանց²⁵⁴ իմոց»:

Ասէ հոգին. «Եւ²⁵⁵ ես ի՞նչ²⁵⁶ լինիմ, զի²⁵⁷ ի²⁵⁸ հրակերպիցն²⁵⁹ սարսեալ

²¹⁶ D չիք արդ յիւրախ է դատաստանն աստուծոյ

²¹⁷ BCE ակնառութիւն D հակառութիւն

²¹⁸ B այլ C և + հատուցանէ

²¹⁹ BD իւրաքանչիւր ումեք (D ումեք) C իւրաքանչիւրոյ

²²⁰ C չիք D հատուցէ

²²¹ C հեծելով + հառաչելով D հեծեծելով

²²² B հոգին հեծեծելով ասէ *փիս* հեծեծեալ ասէ հոգին ցմարմինն C ընդ մարմինն *փիս* ցմարմինն D ցմարմին

²²³ BC + արդ

²²⁴ D ինչ

²²⁵ B ես զինչ լինիցիմ *փիս* զինչ լինիմ ես

²²⁶ BCD գնալս

²²⁷ D իմ B + և

²²⁸ B չիք

²²⁹ BCD հրեղէնսն (C հրեղէն + զաւրութիւնսն), (D իշխեմ հայել ի հրեղէնսն) *փիս* իշխեմ հայել ի հրեղէնն

²³⁰ BC ձաղելով D ձախելով

²³¹ E մարմին

²³² C կորեալ *փիս* եւ ես

²³³ BCD զինչ

²³⁴ B լինիցիմ

²³⁵ BCD + որպէս

²³⁶ C + և գեղեցիկ

²³⁷ E էին

²³⁸ C + և զարհուրեցաւ D երկաւ

²³⁹ E գետնո

²⁴⁰ A գնալունս C գնայուն + էի և D գնայտունս E + յիմարեցայ

²⁴¹ E յիմաստուն

²⁴² CDE յիմարեցայ

²⁴³ B + և պականեցաւ C + պականեցաւ պայծառ և գեղեցիկ

²⁴⁴ D չիք

²⁴⁵ B կառքս CD կառս

²⁴⁶ BE ցանգալի C ցանկալիս + բազմաց

²⁴⁷ CD խաւարեցան

²⁴⁸ B աչքս *փիս* աչք իմ C + պայծառ և գեղեցիկ և

²⁴⁹ B խցան C + և խլացան D լուսաւոր փակեցան *փիս* լուսաւոր սեղմեցան

²⁵⁰ D լեզվաց E լսելաց

²⁵¹ C + ի D + իմ E հաւատ բառբառոյ *փիս* հատաւ բարբառ

²⁵² E չիք

²⁵³ CD չիք

²⁵⁴ D կորաւ բանք շրթաց *փիս* կորեալ բանք շրթանց

²⁵⁵ C չիք B + արդ

²⁵⁶ BCD զինչ

²⁵⁷ B լինիցիմ *փիս* լինիմ զի

²⁵⁸ D չիք

²⁵⁹ C հրակերպից + հրեշտակացն DE հրայկերպիցն

եմ²⁶⁰ եւ²⁶¹ ի²⁶² վեցքեւեան²⁶³ սերովբէիցն²⁶⁴ դողամ, եւ ի դատաւորէն զանի հարեալ²⁶⁵ եմ եւ յանէ նորա հալիմ²⁶⁶»:

Ասէ մարմինն. «Եւ ես զի՞նչ լինիմ, զի անկայ երկիր²⁶⁷, մանրեցայ²⁶⁸, փտեցայ²⁶⁹ եւ լինիմ²⁷⁰ կերակուր որդանց եւ սողնոց²⁷¹»:

Ասէ հոգին. «Արդ²⁷², լուեա²⁷³ եւ հանգիւ մինչեւ²⁷⁴ ի գալուստ դատաւորին²⁷⁵: Մի՞թէ յազգէ²⁷⁶ մերմէ հանդիպեսցի²⁷⁷ ի դպրութիւն, կամ ի քահանայութիւն²⁷⁸, կամ ի գործս²⁷⁹ արդարութեան, որ²⁸⁰ յիշեն²⁸¹ զմեզ, ի դուռն²⁸² եկեղեցոյ²⁸³ եւ²⁸⁴ պատարագաց եւ²⁸⁵ յողորմութեան²⁸⁶ ողորմի²⁸⁷ Աստուած եւ բողոքին շնորհէ²⁸⁸ յանցանաց²⁸⁹ մերոց»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր²⁹⁰. «Յորժամ առնէ՞²⁹¹ զհոգի²⁹² մարդոյն²⁹³, յապաղէ՞ աստ²⁹⁴, եթէ²⁹⁵ փութապէս²⁹⁶ երթայ²⁹⁷»:

Ասէ հրեշտակն. «Մինչեւ ցայն վայր²⁹⁸ զհոգին ի վերայ մարդոյն²⁹⁹ պահեմ³⁰⁰, մինչեւ ասեն քահանայքն³⁰¹ «Հաւատ ունեւոյ՞ հոգի խաղաղու-

260 D չիք

261 C չիք

262 D չիք

263 AE գ. թեւեան D գ. թեւան

264 ABE սերովբէիցն D սերովբիցն

265 BD զարհուրեալ (D զարհուրեալ) փիս զանի հարեալ

266 BCD հալիմ (B դողամ C սարսիմ) յանէ նորա փիս յանէ նորա հալիմ

267 C յերկիր անկայ D անկեալ յերկիր փիս անկայ երկիր E երկի

268 AB մանրեցա BC + և DE մատրեցայ

269 AB փտեցա C ընկրկեցայ ի գութ փիս փտեցայ

270 C լինելոց + եմ D եղէ

271 C չիք եւ սողնոց

272 B + է C էջ D + էջ

273 B չիք CE լուեայ D լուայ

274 A հանկիր մինչ փիս հանգիւ մինչեւ

275 C գալուստն քրիստոսի փիս գալուստ դատաւորին

276 D յայզէ

277 B հանդիպիոք CD հանդիպի

278 BC քահանայութիւն

279 BE գործ B + ինչ

280 E ոչ

281 B յիշատակեն

282 BCD ձեռն

283 C եկեղեցոյ E եկեղեցոյն

284 B չիք C կամ D չիք եկեղեցոյ եւ

285 C ի պատարագ կամ փիս պատարագաց եւ E չիք

286 AE ողորմութեան C յողորմութիւն BC + միթէ D չիք

287 B ողորմեսցի

288 BCD շնորհեսցէ

289 E անցանաց

290 C + ցհրեշտակն և D գրիգորիոս + ցհրեշտակն ասայ ինձ

291 AE առնոյք CD առնոք

292 CE զհոգին C + ի

293 C մարմնոյն

294 B չիք D այստ

295 BC թէ

296 E փութապէս

297 BCD զնայք փութանակի (D փութով) փիս փութապէս երթայք

298 B յայն ժամն փիս ցայն վայր CD ժամ

299 B մեռելոյն CDE մարմնոյն

300 C ունիմք

301 BCE ասէ քահանայն փիս ասեն քահանայքն D քահանայքն

թեան³⁰²»։^u Եւ³⁰³ յորժամ երիցս³⁰⁴ անգամ³⁰⁵ ասեն, առնումք³⁰⁶ եւ վերանամք
յերկինս։

³⁰⁷Յառաջին³⁰⁸ աստիճանին³⁰⁹ գունդք դիւաց են, եթէ³¹⁰ մեղաւոր լինի³¹¹,
յառաջ գան եւ³¹² հազիւ³¹³ կարեւմ հանել³¹⁴ ի նոցանէ։

Եւ յերկրորդին³¹⁵ տարտարոսք անագին³¹⁶ են³¹⁷, եւ գունդք³¹⁸ դիւաց³¹⁹
յառաջ գան եւ³²⁰ ասեն՝ «Տոք ի մեզ զխորհրդակիցդ³²¹ մեր³²²», եւ ծափս³²³
հարկանեն եւ ասեն³²⁴ «Այս մեր կամարարն³²⁵ է³²⁶», եւ բազում տանջեն³²⁷ եւ
ապա թողուն³²⁸։

Եւ³²⁹ յերրորդ աստիճանին³³⁰ լոյս³³¹ անեղ լինի, բայց մեղաւորին
մթազոյն³³² երեւի³³³, ապա³³⁴ լայ եւ ողբայ դառնապէս³³⁵ եւ³³⁶ ասէ՝ «Վա՛յ
ինձ³³⁷, զի՛նչ գործեցի յերկիրն³³⁸ անցաւոր»։

³⁰² AE չիք հոգի խաղաղութեան B + հո D
խաղաղութիւն

^u Մեջբերում է գերեզմանի կարգի շարա-
կանից, աեւս Մաշտոց յորում աւանդին
սրբազան արարողութիւնք ազգիս ըստ
սահմանադրութեան սուրբ եկեղեցիոյս
հայոց, Երուսաղէմ, 1896, էջ 371։

³⁰³ D չիք

³⁰⁴ C երրորդ D էրէցն + գ

³⁰⁵ AE անկամ

³⁰⁶ BD + զհոգին C զհաւատ ունելովն առ-
նումք զհոգի մեղաւորին *փիս* առնումք
³⁰⁷ BCD + և

³⁰⁸ B յառաջի D առաջին E յառաջ

³⁰⁹ AE աշտիճանն C յաստիճանին

³¹⁰ D յառաջ գան եւ ծափ ծափ հարկանեն
և թէ *փիս* են եթէ

³¹¹ C չիք եթէ մեղաւոր լինի + և

³¹² B և յառաջ գան թէ մեղաւոր լինի *փիս*
եթէ մեղաւոր լինի յառաջ գան եւ D չիք
յառաջ գան և

³¹³ C դժուարին

³¹⁴ B մեկնել D արձակել E չիք

³¹⁵ B յերկրորդումն C յերկրորդ + աստի-
ճանին

³¹⁶ B անագին E անալին

³¹⁷ B չիք

³¹⁸ D գունդք

³¹⁹ C գունդք բանասարկութիւն են և *փիս* տար-
տարոսք անագին են եւ գունդք դիւաց

³²⁰ D + ծափ ծափի հարկանեն և

³²¹ E զխորհրդակիցդ

³²² B տուր ի մեզ զմեր խորհրդակիցդ *փիս*
տուր ի մեզ զխորհրդակիցդ մեր C զմեր
խորհրդակիցդ *փիս* զխորհրդակիցդ մեր
³²³ BC + ծափի C ի խնդութենէն ծափս
ծափի *փիս* ծափս

³²⁴ D չիք տուր ի մեզ ... ասեն

³²⁵ B այդ մեր կամարար *փիս* այս մեր կա-
մարարն D կամարար

³²⁶ C այդ մեր սիրելին է և մեր կամարարն
փիս այս մեր կամարարն է

³²⁷ B + զնա D + զնայ

³²⁸ C բազում ժամս հակառակին և ջանան
յափշտակել ի ձեռաց մերոց և մեք
բռնութեամբ կորզեմք ի նոցանէ զհոգին
և վերանամք յերրորդ աստիճանն *փիս* եւ
բազում տանջեն եւ ապա թողուն

³²⁹ B չիք C իսկ

³³⁰ A աշտիճանն E աստիճանն

³³¹ B լոյս E լոյսն + երևի ապալն

³³² B մեղաւորացն մթնազոյն *փիս* մեղաւո-
րին մթազոյն

³³³ C մութն երևի մեղաւորին *փիս* մեղաւո-
րին մթազոյն երեւի

³³⁴ C յայնժամ

³³⁵ E դառնապէս

³³⁶ B չիք

³³⁷ C + մեղաւորիս

³³⁸ B յերկիր C յերկրին

Եւ³³⁹ ի չորրորդ³⁴⁰ աստիճանին³⁴¹ վերացուցանէն³⁴²: Յայնժամ գայ հրեշտակն³⁴³, կապէ³⁴⁴ եւ յետս դարձուցանէ³⁴⁵ եւ ասէ՝ «Երթ ցրուամիտ, հպարտ³⁴⁶, ամբարտաւան, անյագ³⁴⁷ ամենայն շարին³⁴⁸, անողորմ³⁴⁹, զի յորժամ տեսանէիր զաղփատն, ոչ գթայիր ի նա³⁵⁰», եւ այլ ոչ գիտեմ ուր տանին³⁵¹ զնա³⁵²: Եւ յորժամ յաղջամաղջին³⁵³ խաւարն մտանէ, գան գունդֆ դիւաց³⁵⁴ եւ³⁵⁵ առեալ շարշարեն զնա³⁵⁶, եւ կռփեն³⁵⁷, եւ անդ կայ մինչեւ ի գալուստն Տեառն: Եւ³⁵⁸ ի գալստեանն³⁵⁹ մտանէ³⁶⁰ ի հուրն անշէջ, եւ լինի կերակուր³⁶¹ հրեղէն³⁶² որդանցն³⁶³, եթէ³⁶⁴ անյիշատակ մնայ³⁶⁵»:Բ

Յայնժամ ելաց սուրբն Գրիգոր³⁶⁶ եւ ասէ. «Զի՞նչ է բանն³⁶⁷ այն³⁶⁸, որ³⁶⁹ գրեալ է, թե՛³⁷⁰ ոչ կորուսից³⁷¹ զծնունդ³⁷² սուրբ աւագանին, եւ դու այդպէս³⁷³ անյոյս արարեւ զիս»:Գ

Ասէ հրեշտակն. «Եթէ լինի արժանի³⁷⁴ տերունական³⁷⁵ հաղորդութեան ի

339 B իբրև C + իբրև

340 E չորրորդ

341 A աշտինանն BE աստիճանն

342 BC վերացուցանեմ E վերայցուցանեն

343 E հրեշտակապետն B + հրեղէն հրեշտակն կապէ C + հրեղէն սրովն

344 E չիք

345 B դարձուցուցանէ

346 B + և C + պոռնիկ E հարտ

347 A անյայգ

348 E յամենայն շարիս *փիս* ամենայն շարին

349 BC անողորմ և անյագ յամենայն շարիս *փիս* անյագ ամենայն շարին անողորմ

350 BC վերա (C վերայ) նորա *փիս* նա

351 E տարին

352 C չիք եւ այլ ոչ գիտեմ ուր տանին զնա

353 B զի յորժամ յաղջամաղջին *փիս* եւ յորժամ յաղջամաղջին

354 B գունդֆ դիւաց գան *փիս* գան գունդֆ դիւաց C գունդ լեգեոն զարացն *փիս* գունդֆ դիւաց

355 C չիք

356 BC առնուն զնա շարշարեն *փիս* առեալ շարշարեն զնա E զնայ

357 B + զնա

358 E չիք ի գալուստն տեսնու եւ

359 BC գալլստեան + տեսնու E գալուստեանն

360 B + ի տանջանս

361 BC կերակուր լինի *փիս* լինի կերակուր

362 B անհուն E հրեղեղէն

363 AE ոնդանն C որդանց

364 B թէ

365 AE մնա B մնան

Բ Հմմտ. Եսայի ԿԶ 24

Այս և այսուհետ եկող աստվածաշնչյան հղումների համար տե՛ս *Աստուածաշունչ մատենան Հին և Նոր կտակարանաց, յաշխատասիրութենէ տեսնու Հ. Յովհաննու Զօհրապեան* վարդապետի, Վենետիկ, ի գործարանի Ս. Դազարու, 1805:

366 C + բազում արտաստում

367 B բանդ C բանըդ

368 BC բանդ (C բանըդ) այդ *փիս* բանն այն

369 B զի

370 C թէ E չիք անյիշատակ մնա .. գրեալ է թէ

371 BC կորուսանէ + տէրն

372 E գնունդն

373 C չիք

Գ Հմմտ. Տիմոս Գ 5

374 B արժանի լինի *փիս* լինի արժանի C + մարմինն

375 C + մարմնոյն

Ժամ մահում³⁷⁶ ոչ կորնչի³⁷⁷»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Ոյր³⁷⁸ է այն հոգին³⁷⁹, որ³⁸⁰ կապեաց հրեշտակն եւ յետս դարձոյց³⁸¹, զի՛նչ լինիցի նա³⁸²»:

Ասէ հրեշտակն. «Այն է, որ կորոյս զծնունդ³⁸³ սուրբ աւագանին³⁸⁴ պոռնկութեամբ³⁸⁵, անապաշխարութեամբ³⁸⁶ գնաց, բայց եթէ ունիցի զո՛ք³⁸⁷ յերկրի, որ պահամ կամ աղաւթիւ կամ³⁸⁸ ողորմութեամբ ջանայ³⁸⁹ հանէ³⁹⁰ զմեղաւորին հոգին³⁹¹ ի տանջանաց³⁹² եւ փոխէ ի տեղի³⁹³ լուսոյ³⁹⁴»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր³⁹⁵. «Ասա՛ ինձ նշմարիտ³⁹⁶, յանուն մեռելոյն զի՛նչ³⁹⁷ է աւգուտ՝ պահին, եթէ³⁹⁸ աղաւթն³⁹⁹, եթէ պատարագն, եթէ ողորմութիւն առ աղփատս եւ նեղեալս⁴⁰⁰»:

Պատասխանի ետ հրեշտակն եւ ասէ⁴⁰¹. «Պահին⁴⁰² անձինն է աւգուտ⁴⁰³ եւ ոչ մեռելոյն, եւ⁴⁰⁴ աղաւթն⁴⁰⁵ այնպէս է, որպէս հերկէ մշակն⁴⁰⁶ զերկիր եւ⁴⁰⁷ ոչ սերմանէ⁴⁰⁸, եւ յորժամ⁴⁰⁹ սերմանէ⁴¹⁰, ապա ժողովէ⁴¹¹ զցորեանն ի⁴¹²

376 B + իւրոյ

377 C հաղորդել ոչ կորնչի հոգին ի մահուն ժամու *փխ* հաղորդութեան ի ժամ մահում ոչ կորնչի E կորնչի

378 B որ C ցհրեշտակն ասայ ինձ ուր *փխ* ոյր

379 E հոյին

380 C զոր

381 B + և E դարձուց

382 C *չիք* զինչ լինիցի նա

383 C զկնիք E զծնունդն

384 C + ուրացութեամբ և անառակ E աւագանի

385 E պոռնկութեամբ

386 B անապաշխար

387 C և անգեղջ մնաց ի շարիսն բայց թէ ունի ոք բարեկամ ի *փխ* անապաշխարութեամբ գնաց բայց եթէ ունիցի զոք

388 BC և ... և *փխ* կամ ... կամ

389 ABE ջանա

390 C + ի խաւարէ

391 BC զհոգի մեղաւորին *փխ* զմեղաւորին հոգին

392 B տանջանացն C *չիք* ի տանջանաց

393 B տեղոջ

394 C ի տեղոջ լուսոյ փոխէ *փխ* փոխէ ի տեղի լուսոյ D *չիք* եւ յերորդ աստիճանին լոյս անեղ լինի ... լուսոյ

395 D + ցհրեշտակն C + և

396 B *չիք* C *չիք* ասա ինձ նշմարիտ D նշմարիտն

397 C որ

398 C թէ

399 BD աւգուտ (D աւգատ) է պահին (B պահն) թէ աղաւթ *փխ* է աւգուտ պահին եթէ աղաւթն

400 BCD թէ ողորմութիւն (D + առ աղփատս) թէ պատարագ (D եթէ պատարագն) *փխ* եթէ պատարագն եթէ ողորմութիւն առ աղփատս եւ նեղեալս

401 CD ասէ հրեշտակն *փխ* պատասխանի ետ հրեշտակն և ասէ

402 D *չիք*

403 BCD անձինն + իւրում աւգուտ (D աւգատ) է *փխ* անձինն է աւգուտ E աւգէ

404 D *չիք*

405 B աղաւթ

406 BD մշակ զի հերկէ (D հերկէ) *փխ* հերկէ մշակն C ոք

407 D + սերմ

408 B սերմանիցէ սերմն *փխ* ոչ սերմանէ C ցանէ + զսերմն

409 D յոյժ

410 B եկեցէ + ժամանակն *փխ* սերմանէ C սերմանէ *փխ* ձգէ զսերմն

411 C բուսնի և բերէ *փխ* ժողովէ

412 E և

յշտեմարանս⁴¹³ իւր⁴¹⁴, նոյնպէս⁴¹⁵ յորժամ զձեռնս ի յաղատս ձգիցէ⁴¹⁶ ո՛ք⁴¹⁷ եւ ողորմութիւն սերմանիցէ⁴¹⁸, ապա աղաւթն արդիւնանայ⁴¹⁹ եւ զհոգի մեղաւորին ի խաւարէ ի լոյս⁴²⁰ փոխէ⁴²¹: Եւ⁴²² ֆահանայն, եթէ⁴²³ նշմարիտ մտաւ մատուցանէ զպատարագն⁴²⁴ զահեղ եւ զանաշառ⁴²⁵ դատատւոն⁴²⁶ հաշտեցուցանէ, եւ զհոգին⁴²⁷ որպէս⁴²⁸ զարծոյի⁴²⁹ սրաթոյիչ թեւաւ⁴³⁰ թոռացանէ⁴³¹ Եւ⁴³² փոխէ ի տեղի լուսոյ⁴³³ եւ որպէս զաղանի⁴³⁴ սպիտակ առաջի Աստուծութեանն կացուցանէ⁴³⁵»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Ապա եթէ չունի զո՛ք⁴³⁶ յերկրի, որ տայ յեկեղեցիս⁴³⁷ եւ ի ֆահանայս եւ⁴³⁸ յաղատս⁴³⁹, զի՞նչ լինիցի⁴⁴⁰ նա⁴⁴¹»:

Ասէ հրեշտակն⁴⁴². «Եթէ⁴⁴³ բարիս գործեալ է⁴⁴⁴, կատարի այն⁴⁴⁵ բանն⁴⁴⁶

⁴¹³ B շտեմարանս

⁴¹⁴ D չիք գցորեանն ի յշտեմարանս իւր

⁴¹⁵ BD + և

⁴¹⁶ B յորժամոք զձեռն յաղատն ձգէ *փ/ս* յորժամ զձեռն ի յաղատս ձգիցէ D զձեռնս յաղատսն ձգեն *փ/ս* զձեռն ի յաղատս ձգիցէ

⁴¹⁷ B չիք

⁴¹⁸ B առնէ C նոյնպէս և ի վերայ աղաւթիցն յորժամ սերմանէ ո՛ք զողորմութիւնն *փ/ս* գցորեանն ի յշտեմարանս իւր ... սերմանիցէ D սերմանէք + և

⁴¹⁹ AB արդիւնանայ C արդիւնանայ աղաւթն *փ/ս* աղաւթն արդիւնանայ D արդուանայ աղաւթիւն *փ/ս* աղաւթն արդիւնանայ

⁴²⁰ BC խորանէ խորան *փ/ս* խաւարէ ի լոյս

⁴²¹ D չիք և զհոգի մեղաւորին ... փոխէ

⁴²² C բայց

⁴²³ D թէ + պատարագն E ֆահանան երթայ *փ/ս* ֆահանայն եթէ

⁴²⁴ B յորժամ զպատարագն մատուցանէ *փ/ս* եթէ նշմարիտ մտաւ մատուցանէ զպատարագն

C թէ սուրբ է և թէ անսուրբ պատարագն սուրբ է և հոգին սուրբ իջանէ ի պատարագն բայց անսուրբ անձին մատուցողին և հաղորդողին ի դատապարտութիւն է եւ որ մատուցանէ պատարագ յիշատակ ննջեցելոյն) *փ/ս* եթէ նշմարիտ մտաւ մատուցանէ զպատարագն D չիք

⁴²⁵ D զահաւոր և զանաշար *փ/ս* զահեղ եւ զանաշառ

⁴²⁶ B զդատատւոն C + զբիստոս

⁴²⁷ C զհոգի + մեղաւորին D զոգին

⁴²⁸ D իբրև

⁴²⁹ C զարծիս

⁴³⁰ B թեւաւն

⁴³¹ E չիք եւ զհոգին ... թոռացանէ

⁴³² Դ Հմմտ. Ելից ԺԹ 4; Եսայի Խ 31; Երկ. օրինաց ԼԲ 11

⁴³³ D չիք

⁴³⁴ BCD ի տեղի (BD տեղոյ) լուսոյ փոխէ (D փոփոխէ) *փ/ս* փոխէ ի տեղի լուսոյ E լուստ

⁴³⁵ E զաղօթնի

⁴³⁶ BCD չիք եւ որպէս զաղանի ... կացուցանէ

⁴³⁷ D + ի

⁴³⁸ B թէ ոչ ունիցի զո՛ք որ տացէ Եկեղեցի *փ/ս* եթէ չունի զո՛ք յերկրի որ տայ յեկեղեցիս

⁴³⁹ E չիք

⁴⁴⁰ B յաղատս կամ ի ֆահանայ *փ/ս* ի ֆահանայս եւ յաղատս D չիք եւ յաղատս B լինի C լինիցէ

⁴⁴¹ C չիք

⁴⁴² D հրեշտակ

⁴⁴³ B թէ

⁴⁴⁴ BD իցէ + նա (D նայ) C + սակաւիկ մի

⁴⁴⁵ B չիք

⁴⁴⁶ D կատարեացի բան սուրբ անտարանին *փ/ս* կատարի այն բանն

որ ասէ, եթէ որոց բարիս գործեալ իցէ⁴⁴⁷ յարութիւն կենաց⁴⁴⁸ եւ⁴⁴⁹ ոչ անկցի ի տանջանսն⁴⁵⁰»։^ե

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Եթէ⁴⁵¹ բարիս չէ⁴⁵² գործեալ եւ յիշատակ⁴⁵³ չունի⁴⁵⁴, զի՞նչ լինիցի նա⁴⁵⁵»:

Ասէ հրեշտակն⁴⁵⁶. «Կատարի այն⁴⁵⁷ բանն⁴⁵⁸, որ ասէ⁴⁵⁹ «Զոր կապիցեմ⁴⁶⁰ յերկրի⁴⁶¹, եղիցի կապեալ յերկինս, եւ զոր արձակիցեմ⁴⁶² յերկրի, եղիցի⁴⁶³ արձակեալ յերկինս»։⁴⁶⁴

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Եթէ չեղեւ մահ նորա առ փահանայս⁴⁶⁵, որ⁴⁶⁶ արձակեալ էր զնա, կամ⁴⁶⁷ ի գետոյ⁴⁶⁸ եղեւ մահ նորա⁴⁶⁹, կամ ի խորշակէ⁴⁷⁰, կամ ի սառնամանեաց, կամ ի գազանաց⁴⁷¹ եւ⁴⁷² կամ ի սրոյ⁴⁷³, կամ յանդաստանի կամ յաւահասակի, եւ խնդրեաց զփահանայն եւ զփրկական խորհուրդն եւ ոչ եգիտ⁴⁷⁴, զի՞նչ լինիցի նա⁴⁷⁵»:

Ասէ հրեշտակն⁴⁷⁶. «Յորժամ յանկարծակի⁴⁷⁷ մահ հասանէ⁴⁷⁸ մարդոյն, պարտ է յայտնել զյանցանս իւր լերանց եւ ձորոց⁴⁷⁹, փարանց եւ փայտից, եւ

447 C բան սուրբ ատետարանին որոց զբարիս գործեալ ի *փ/ս* այն բանն որ ասէ եթէ որոց բարիս գործեալ իցէ

448 D + լիցի

449 C *չ/ք* + ի ձեռն սակաւ բարեացն

450 BD անկանի ի տանջանս *փ/ս* անկցի ի տանջանսն C անկանի ի գեհեան անշէջ *փ/ս* անկցի ի տանջանսն

^ե S^ես Հովհ. Ե 29

451 C թէ

452 B չէր D չի

453 D յիշատակող

454 B ոչ ունէր *փ/ս* չունի

455 BD *չ/ք* C այնպետոյն հոգին *փ/ս* նա

456 D հրեշտակ + նայ

457 CD *չ/ք*

458 B *չ/ք* CDE բան C + սուրբ ատետարանին D + մարգարէին

459 B + ի սուրբ ատետարանին թէ C + թէ D + եթէ

460 BD կապեմ

461 E յերկինս

462 C արձակեցեմ D արձակեմ

463 B *չ/ք*

464 S^ես Մատթ. ԺԶ 19; ԺԸ 18

465 B մահն առ փահանայն *փ/ս* մահ նորա առ փահանայս C չինի մահն մատ ի

փահանայն *փ/ս* չեղեւ մահ նորա առ փահանայս D փահանայսն

466 E *չ/ք*

467 BCD արձակէր (C արձակէ D արձակէին) զնա թէ (CD եթէ) *փ/ս* արձակեալ էր զնա կամ

468 D գիտոյ *փ/ս* ի գետոյ E գետոյ

469 B *չ/ք* մահ նորա C լինի մահն *փ/ս* եղեւ մահ նորա D մահն *փ/ս* մահ նորա

470 B խորշակի

471 A սառնամանեաց կամ ի գազան *փ/ս* սառնամանեաց կամ ի գազանաց D գազանեաց E գազանէ

472 BCDE *չ/ք*

473 BD + կամ (B և) ի սովոյ

474 BCD *չ/ք* կամ յանդաստանի ... եգիտ C + կամ ի հրոյ կամ ի սովոյ կամ ի բարձանց ի վայր անկեալ կամ ի ծով հեղձեալ E եգիտ

475 CD *չ/ք*

476 D հրեշտակ

477 E անկարծակի

478 B հասանիցէ D հասանի + լայցէ ի վերա մեղաց իւրոց և

479 D յայտնեսցէ զանցանս իւր ի վերայ լերանց և *փ/ս* մարդոյն պարտ է յայտնել զյանցանս իւր լերանց եւ ձորոց

հառաչեալ⁴⁸⁰ ընդդէմ Աստուծոյ աղաղակելով զյանցանսն⁴⁸¹ լալ⁴⁸² ի վերայ մեղաց իւրոց հառաչանամ⁴⁸³: Ընդունի Աստուած եւ ողորմի եւ ոչ առնէ անտես, զի գինք արեան նորա են եւ իսաչի երկրպագող⁴⁸⁴ եւ ասագանի ծնունդ⁴⁸⁵»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Ոյր⁴⁸⁶ է այն հոգին, որ⁴⁸⁷ կապեաց⁴⁸⁸ հրեշտակն⁴⁸⁹ հրեղէն⁴⁹⁰ սուսերան⁴⁹¹ եւ յետս դարձոյց⁴⁹², խնդրեաց⁴⁹³ զհաւատն⁴⁹⁴ եւ⁴⁹⁵ զմկրտութիւն⁴⁹⁶ եւ նա ոչ ունէր⁴⁹⁷, այլ կայր պապանձեալ, լայր եւ ասէր՝ «Քո ստեղծուած եմ եւ պատկերակից, ողորմեա ինձ⁴⁹⁸»:

Ասէ հրեշտակն⁴⁹⁹. «Այն է, որ բերեմ⁵⁰⁰ ի դուռն եկեղեցոյ⁵⁰¹ եւ⁵⁰² այլոց լեզուաւ⁵⁰³ հրաժարեաց ի սատանայէ եւ ի հրեշտակաց նորա⁵⁰⁴ եւ ապա⁵⁰⁵ հաւատաց յամենասուրբ երրորդութիւնն⁵⁰⁶: Եւ յորժամ եկն ի⁵⁰⁷ զգայութիւն⁵⁰⁸ եւ զարգացաւ եւ եհաս⁵⁰⁹ ի կատարումն հասակի⁵¹⁰, աստարացաւ ի մարէ⁵¹¹, խաբեցաւ յարգանդէ⁵¹², գնաց ընդ հրէայս⁵¹³ եւ ընդ հեթանոսս⁵¹⁴

480 E հառաչել

481 BC չիք մարդոյն պարտ է ... զյանցանսն

482 B լացցէ C լայ

483 B մեղ իւրոց և հառաչանամ խնդրէ յաստուծոյ *փի* մեղաց իւրոց հառաչանամ C + յոգոց հանէ

484 E երկրպագալ

485 B ողորմի առ սակաւ մի աստուած *փի* ընդունի աստուած ... ծնունդ

C և յայտնէ զյանցանս իւր լերանց և քաւանց խոստովանի մեծակայիցն և արտասուամ խնդրէ յաստուծոյ զթողութիւն ոչ գարշի ի մեղատուրաց անարգամեծար տէրն այլ ի ձեռն մեծ յուսոյն զոր ունէր առ աստուած ողորմած տէրն թողութիւն շնորհեսցէ նմին *փի* ընդունի աստուած ... ծնունդ
D եթէ առանց խոստովանութիւն է աւգուտ և ոչինչ *փի* եւ փայտից եւ հառաչեալ ... ծնունդ

486 BD ցհրեշտակ որ *փի* ոյր

487 C գոր

488 BD չիք

489 D հրեշտակ

490 E հրեղն

491 BD սրովն (D սրով) + ընդդէմ եկն կապեաց C չիք հրեղէն սուսերան

492 BCD + և

493 E խնդրաց

494 B զկնիքն C զկնիք D զկնիկն

495 C չիք

496 A զմկրտութիւնն C մկրտութեան D չիք եւ զմկրտութիւն E զմկրտութիւն

497 C ոչ եգիտ *փի* նա ոչ ունէր

498 BCD չիք այլ կար պապանձեալ ... ողորմեա ինձ

499 D + այն հոգին

500 B չիք CD բերին

501 BCDE եկեղեցոյն B + բերին

502 D + նայ

503 B բերանով

504 B չիք եւ ի հրեշտակաց նորա

505 C չիք

506 DE յամենայսուրբ (E ամենասուրբ) երրորդութիւն *փի* յամենասուրբ երրորդութիւնն

507 E յերկինս *փի* եկն ի

508 AE սգայութիւն BCD ի (D մի) զգայութիւն (B սգայութիւն) եկն *փի* եկն ի զգայութիւն

509 E եհաս

510 BCD չիք եւ զարգացաւ եւ եհաս ի կատարումն հասակի

511 B + և

512 D + և խաւսեցաւ սուտ E յարգանտէ

513 A հրէայս

514 D + և

խառնակեցաւ⁵¹⁵ ընդ շարագործս⁵¹⁶ նոցա, ուրացաւ զհաւատն⁵¹⁷, վաճառեաց⁵¹⁸ եւ կորոյս զմկրտութիւնն⁵¹⁹, որ⁵²⁰ խնդրեցին եւ ոչ գտին: Եւ կա⁵²¹ ի տեղի տանջանացն⁵²², հալի եւ մաշի եւ լինի որպէս հատ⁵²³ մանանխոյ⁵²⁴, լայ եւ ողբայ եւ հառաչէ⁵²⁵ ընդդէմ Աստուծոյ⁵²⁶ եւ ասէ⁵²⁷ «Ողորմեա⁵²⁸ ինձ⁵²⁹, զի⁵³⁰ քո⁵³¹ ստեղծուած⁵³² եմ⁵³³»: Յայնժամ⁵³⁴ զան հրեշտակքն եւ⁵³⁵ հանեն⁵³⁶ զնա⁵³⁷, ալլ⁵³⁸ ոչ գիտեմ ուր տանին⁵³⁹»: Գ

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Զի՞նչ է պահքն»:

Ասէ հրեշտակն. «Պահքն ընդ հրեշտակս միատուրէ զմարդիկ⁵⁴⁰, զհուրն շիջուցանէ, զանմեռ որդն սպանանէ, զբերան սատանայի⁵⁴¹ կապէ»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Զի՞նչ է աղաթքն»: Ասէ հրեշտակն. «Աղաթքն անարիւն պատարագ է, զհաստատութիւն դժխոց պատառէ, զդրունս երկնից բանա եւ սրոբէից⁵⁴² դասակից առնէ»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Մահ մեղատուին ընդէ՞ր է չար»:

Ասէ հրեշտակն. «Զի անյուստոյամբ⁵⁴³ մեռանի եւ ոչ զղջանա եւ ոչ խոստովանի: Եւ եղև ժառանգորդ⁵⁴⁴ յաւիտենից տանջանացն եւ լսէ ի Տեառնէ զսոսկալի ձայնն, որ ասէ՝ «Երթայք յինէն անիծեալք ի հուրն յաւիտենական, որ պատրաստեալն է սատանայի եւ հրեշտակաց նորա, զի կամարարք նորա եւ, եւ դրումք երկնից փակեցաւ նորա, զի ոչ զղջացան⁵⁴⁵ եւ

515 B + և C խառնեցաւ E չիք ընդ հրէայս եւ ընդ հեթանոսս խառնակեցաւ

516 BE շար գործս (E գործ) փխ շարագործս D գործս

517 BCD չիք ուրացաւ զհաւատն

518 B վաճառեցաւ

519 C կորոյս զսուրբ մկրտութիւնն այն է D կորուս մկրտութիւն E կորոյս զմկրտութիւն փխ կորոյս զմկրտութիւնն

520 C զոր

521 B տանին զնա փխ որ խնդրեցին եւ ոչ գտին եւ կա C չիք եւ կա D զնայ ածեն փխ որ խնդրեցին եւ ոչ գտին եւ կա

522 BC + զի D տանջանաց E + և

523 B իբրև զհատ փխ որպէս հատ

524 AC մանանխոյ C + և ոչ մեռանի յայնժամ D չիք հալի եւ մաշի ... մանանխոյ

525 C չիք եւ հառաչէ E հառաչ

526 BD չիք եւ հառաչէ ընդդէմ աստուծոյ C արարչին

527 BCD + տէր

528 C ողորմեաց DE ողորմեայ

529 B մեղ

530 D + ձեռաց

531 B + ձեռաց C + անարատ ձեռացդ

532 D ըստեղծուած

533 B եմք

534 C + տէրն հրամայէ

535 BCD չիք զան հրեշտակքն եւ

536 C հանել

537 BCD + անտի (B + և)

538 D և

539 B տանիս C + զնա D զնայ

Գ BCD բնագրերի տեխստն այստեղ ընդհատվում է և շարունակվում է «Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Զի՞նչ ասէ հոգի արդարոյն ցմանմինն» հատվածից:

540 E զմարդիկք

541 E սատանաի

542 E սրովբէից

543 E անուստրեամբ

544 A ժառանկորդ

545 E զղջանացան

ոչ ապաշխարեցին եւ ոչ հաշտեցուցին զԱստուած ընդ ինքեանս»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Որպէ՛ս պատուական է մահ սրբոց»:

Ասէ հրեշտակն. «Վասն զի զմեղս մահացուցին յերկրի եւ առ կենդանի յոյսն փոխեցան ի Քրիստոս եւ ի զբաւսանաց եւ ի հոգոց մարմնոց եւ յեղկելի կենացս յանձերանալի կեանսն⁵⁴⁶ փոխեցան»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Եւ զհոգի արդարոյն որպէ՛ս առնուս կամ ո՞ւր տանիս»:

Ասէ հրեշտակն. «Հանդարտաբար երեւիմ մարդոյն իբրեւ սիրելի կամ բարեկամ, իբրեւ զհրափրող⁵⁴⁷ ի հարսանիս թագաւորի⁵⁴⁸, հեզ⁵⁴⁹, հանդարտ, բարի ի փոխումն յափտենական հանգիստն⁵⁵⁰, իբրեւ տեսանէ զիս հոգին, ցնծայ⁵⁵¹ եւ ուրախանայ⁵⁵², զի ի ծփանաց եւ ի հոգոց աշխարհիս զերծանի եւ փոխի ի կեանսն յափտենից, ի հողելիմացս ի դասս հրեշտակաց, ի յանցաւորէս ի մշտենջանաւորն⁵⁵³: Եւ յորժամ առնում զհոգի արդարոյն լի⁵⁵⁴ լուսով՝ իբրեւ զարեգակն, ամենայն անուշահոտութեամբ լցեալ եւ երկիր պագանեմ նմա՝ իբրեւ սիրելոյ եւ բարեկամի⁵⁵⁵»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Եթէ մարդն զամենայն աւուրս կենաց իւրոց ի մեղսից է եւ ոչ խոստովանի, եւ ի ժամ մահուն դառնայ Գ. աւուրբ յառաջ կամ Բ.⁵⁵⁶ զի՞նչ լինիցի, ընդունի՞ր Աստուած զայնպիսին, թէ՞ ոչ»:

Ասէ հրեշտակն. «Եթէ⁵⁵⁷ մարդն զամենայն աւուրս կենաց իւրոց կացեալ իցէ ի հրապարակս սատանայի, ի մեղս եւ ի չարիս, եւ ի ժամ մահուանն⁵⁵⁸ դառնա⁵⁵⁹ եւ խոստովանի զյանցանս⁵⁶⁰ իւր, լայ եւ ողբայ եւ հառաչէ⁵⁶¹ ընդդէմ Աստուծոյ, անկանի առաջի փահանային եւ խնդրէ⁵⁶² զփրկական խորհուրդն, եւ փահանայն⁵⁶³ տացէ եւ ոչ զրկիցէ, ընդունի Աստուած եւ ոչ առնէ անտես, զի ողորմած է: Ի Տեառնէ իսկ վկայեցաւ, թէ որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ⁵⁶⁴ զարիւն⁵⁶⁵ իմ, նա յիս բնակեցցէ եւ ես ի նմա:՝ Եւ մարգարէն ասէ՝

546 E կեանս

547 E զհրափրողս

548 E թաւաւորի

549 E հեղ

550 A հանկիստն

551 E ցնծանայ

552 E + իբրեւ տեսանէ

553 E մշտընջենաւոր

554 E զի

555 E բանեկամի

556 E + կամ մի

557 E թէ

558 E մահովանն

559 E դառնայ

560 E զանասանս

561 E հառաչէ

562 E խնդրէր

563 E փահայն

564 A ըմբէ

565 E զարուն

՝ Տե՛ս Հովն. ԺԶ 57

«Ամենայն, որ կարդասցէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ,¹ զի մինչեւ ի վերջին տուրեալ շնչոյն ածէ խնամ⁵⁶⁶ փրկիչն եւ ստեղծիչն պատկերի իւրոյ»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Ո՛ր մեղք է ծանրագոյն»:

Հրեշտակն ասէ. «Զոր փոքր համարի եւ ոչ խոստովանի, այն է ծանրագոյն⁵⁶⁷ եւ յառաջագոյն, երթայ ի դատաստան եւ յամալթ⁵⁶⁸ առնէ զնա առաջի Աստուածութեանն⁵⁶⁹»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Ի ձեռն խոստովանութեանն⁵⁷⁰ եւ ապաշխարութեանն⁵⁷¹, որչա՞փ եւ են մեղքն ջնջին»:

Ասէ հրեշտակն. «Որպէս մոմ, որ⁵⁷² հալի ի հրոյ, կամ որպէս փոշի, զոր տարաւ մորիկ, այնպէս են⁵⁷³ ամենայն բնութիւնք մեղաց ի ձեռն ջերմեռանդ խոստովանութեան եւ ապաշխարութեան⁵⁷⁴»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Զմեղքն, զոր գործէ մարդ եւ խոստովանի, եւ դարձեալ գնոյն գործէ⁵⁷⁵, լինի՞ թողութիւն, թե՞ ոչ»:

Ասէ հրեշտակն. «Որչափ գլորիս, կանկնեա, եւ որչափ մեղանչես, ապաշխարեա⁵⁷⁶: Եւ Պետրոս լուա ի Տեառնէ, որ ասաց՝ «Զեթանասանեկին⁵⁷⁷ թող նմա»:¹

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Զի՞նչ ասէ հոգի արդարոյն ցմարմինն⁵⁷⁸»:

Հրեշտակն ասէ⁵⁷⁹. «Գովեն զմիմեանս⁵⁸⁰: Հոգին ասէ⁵⁸¹՝ «Երանի է⁵⁸² քեզ⁵⁸³, մարմին իմ⁵⁸⁴, զի քեւ եմ արդարացեալ⁵⁸⁵ ի տուրս աղքատաց, յաղաւթս

¹ Տե՛ս 32-րդ և 21-րդ; Հոմ. Ժ 13

⁵⁶⁶ A խնամ[մ]

⁵⁶⁷ E չիք հրեշտակն ասէ զոր փոքր... ծանրագոյն

⁵⁶⁸ E յամալթ

⁵⁶⁹ E աստուածութեան

⁵⁷⁰ E խոստովանութեան

⁵⁷¹ E ապաշխարութեան

⁵⁷² E չիք

⁵⁷³ E + մոմ որ հալի ի հրոյ կամ որպէս փոշի

⁵⁷⁴ E + և ապաշխարութեան

⁵⁷⁵ E չիք մարդ եւ խոստովանի եւ դարձեալ գնոյն գործէ

⁵⁷⁶ E ապաշխարեա

⁵⁷⁷ A զեթանասանակին

¹ Հմմտ. Մատթ. ԺԸ 21-22

⁵⁷⁸ BCD չիք ասէ սուրբն գրիգոր զինչ է պահն ... ցմարմինն + ասէ սուրբն

գրիգոր զարդարոյն հոգին (CD զհոգի արդարոյն) յորժամ հանես ի մարմնոյն ուր տանիս

⁵⁷⁹ BCD ասէ հրեշտակն չիք հրեշտակն ասէ BD + յորժամ առնում (D հանում) զհոգի արդարոյն C + յորժամ առնում զհոգի արդարոյն ի մարմնոյն լինի իբրև զարեգակն պայծառ և լուսատու և բերկրալից ուրախութեամբ ընդ անմարմին զուարթունսն հրեոյի և

⁵⁸⁰ C գոհանան զմիմեանց չիք գովեն զմիմեանս BCD + հոգին և մարմինն

⁵⁸¹ BC (C + եւ) ասէ հոգին ցմարմինն չիք հոգին ասէ D ասէ հոգին չիք հոգին ասէ

⁵⁸² AE չիք

⁵⁸³ C ինձ

⁵⁸⁴ BC չիք մարմին իմ D չիք

⁵⁸⁵ CD արդարացեալ եմ չիք եմ արդարացեալ

եւ ի նգնութիւնս⁵⁸⁶»։ ⁵⁸⁷Ասէ մարմինն ցնոցին՝ «Երանի եւ Բեզ, զի դու էիր իմ լծակից եւ առաջնորդ։ Արդ, եթէ հանգիր⁵⁸⁸ ի հոգոց եւ յաշխատութեանց⁵⁸⁹»։ Ասէ հոգին՝ «Ես երթամ առ թագաւորն Քրիստոս եւ բարեխաւսեմ ընդ իմ եւ ընդ քո»։ Ասէ մարմինն՝ «Երթ ի բարի ի⁵⁹⁰ կարգս հրեշտակաց եւ զիս յիշեա առաջի⁵⁹¹ արթոյն աստուածութեանն, զի քո լծակից եմ եւ բնակարան»։ Ապա ողջունին ի միմեանց եւ լինի հոգին⁵⁹² ի⁵⁹³ ձեռին իմում⁵⁹⁴ մարդակերպ⁵⁹⁵, իբրեւ⁵⁹⁶ զարեգակն։ Եւ պատուեմ զմարմինն իբրեւ սիրելոյ եւ բարեկամի, մինչեւ տանին⁵⁹⁷ ի գերեզմանն եւ իջուցանեն ի հանգիստն⁵⁹⁸։ Եւ Բահանայն ասէ՝ «Հաւատ ունելով հոգի խաղաղութեան»^ժ։ Յայնժամ երկիր պագանեմ սրբոյ խաչին եւ դասուց Բահանայիցն⁵⁹⁹ եւ ամենայն ժողովրդեանն։ Եւ ապա առնում զհոգին եւ⁶⁰⁰ վերանամ յերկինս յարեւելից կողմ⁶⁰¹, պայծառ իբրեւ զարեգակն, եւ անցուցանեմ խաղաղութեամբ ընդ խաւարային իշխանութիւնսն⁶⁰²։

⁶⁰³Յառաջին⁶⁰⁴ աստիճանին⁶⁰⁵ բանակի դիւան⁶⁰⁶ եւ⁶⁰⁷, ընդդէմ գան⁶⁰⁸ եւ⁶⁰⁹

⁵⁸⁶ BCD եւ յեկեղեցիս եւ յամենայն բարի գործս (D ամենայն գործ բարիս) *ի/ս* յաղաթս եւ ի նգնութիւնս

⁵⁸⁷ D + ե

⁵⁸⁸ A հանկիր

⁵⁸⁹ E յաշխատութեանց

⁵⁹⁰ E *չ/բ*

⁵⁹¹ E յառաջի

⁵⁹² E հոգի

⁵⁹³ E *չ/բ*

⁵⁹⁴ E իւրում

⁵⁹⁵ E մարդայկերպ

⁵⁹⁶ E իբր

⁵⁹⁷ E + ե

⁵⁹⁸ A հանկիստն

^ժ Տէ՛ս հղում՝ ^ա

⁵⁹⁹ A Բահանիցն

⁶⁰⁰ E *չ/բ*

⁶⁰¹ E կողմն

⁶⁰² BCD ասէ մարմինն երթ ի կառս հրեշտակաց ի ժողովն անդրանկաց արդարոց ի վերինն երուսաղէմ եւ զիս յիշեա ի գալստեան տեսոն զի քո լծակից եմ եւ գործարան եւ յորժամ երիցս անգամ ասեն զհաւատ ունելովն յայնժամ առ-

նում զհոգին եւ վերանամ յերկինս (C ասէ մարմինն ընդ հոգին երթ ի խաղաղութիւն առ արարիչն մեր կառ հրանիւթիցն եւ ի ժողովս անդրանկաց ի դասս արդարոցն ի վերինն երուսաղէմ եւ զիս յիշեա ի գալստեան տեսոն զի քո լծակից եմ եւ գործարան եւ յորժամ երուսաղէմ անգամ ասեն զհաւատ ունելովն եւ վերանամ յերկինս), (D երթ ի բարի կառս հրեշտակաց ի ժողովս արդարոց ի վերինն երուսաղէմ եւ զիս յիշայ ի գալստեան տեսոն զի լուծակից եմ քո եւ գործարան յայնժամ առնում զհոգի արդարոյն եւ վերանամ յերկինս) *ի/ս* ասէ մարմինն ցնոցին երանի եւ Բեզ զի դու էիր ... իշխանութիւնսն

E իշխանութիւնս *ի/ս* Երանի եւ Բեզ զի դու ... իշխանութիւնսն

⁶⁰³ CD + ե

⁶⁰⁴ B յառաջի

⁶⁰⁵ AE աշտիճանն D աստիճանն

⁶⁰⁶ B դիւան

⁶⁰⁷ D է

⁶⁰⁸ BC *չ/բ* ընդդէմ գան

⁶⁰⁹ D *չ/բ* ընդդէմ գան եւ

անդ⁶¹⁰ այր մի երկայն⁶¹¹, սեւադէմ, շարատեսակ⁶¹², որոյ գլուխն⁶¹³ յերկինս հասանէ⁶¹⁴, եւ յորժամ⁶¹⁵ տեսանէ զմեղատրին⁶¹⁶ հոգին⁶¹⁷, որ ի վեր տանել⁶¹⁸, յանկարծակի⁶¹⁹ ընթոնէ⁶²⁰ եւ ոչ տայ ի վեր⁶²¹ տանել⁶²², չարչարէ զնա եւ ապա թողու: Բայց յարդարն⁶²³ ոչ իշխէ հայել, այլ փախչին ի նմանէ⁶²⁴, զի տեսանեն զհոգի արդարոյն լի աննառ լուսով եւ շլանան աչք մոցա, տեսանեն զբերանն ի փառաբանութիւն Աստուծոյ եւ կապին բերանն մոցա, տեսանեն զձեռք մորա լցեալ ողորմութեամբ եւ կապին ձեռք մոցա, տեսանեն զոտս մորա յաղաւթարանն ընթանալով եւ արգելում⁶²⁵ ոտք մոցա, տեսանեն զմատանին յաջոյ ձեռին մորա, որ է հաղորդութիւն, եւ սարսեն յանէն, տեսանեն սուսեր⁶²⁶ ընդ մէջ ածեալ զխոստովանութիւնն եւ խոռովին եւ դողան, յորժամ⁶²⁷ զայս ամենայն տեսանեն, ոչ իշխեն մերձենալ կամ հայել ի նա⁶²⁸:

⁶²⁹Յերկրորդ⁶³⁰ աստիճանին⁶³¹ մուրն է եւ խաւար թարձրամած⁶³², բայց⁶³³ արդարն ոչ երկնչի⁶³⁴ եւ ոչ մոլորի⁶³⁵, զի զիր լոյսն պայծառ ջահավառեալ

610 BC + է

611 ACE յերկայն

612 BC շարատեսակ սեւադէմ *փ/ս* սեւադէմ շարատեսակ D սեւայգուն դէմ երկան շարայտեսակ *փ/ս* երկայն սեւադէմ շարատեսակ

613 BD + մինչև C + յերկրէ մինչև

614 D հասանի

615 BCD իբրև *փ/ս* եւ յորժամ

616 BD զմեղատու E զմեղալին

617 C զհոգի մեղատուացն *փ/ս* զմեղատուին հոգին D հոգիքն

618 B տանիմք C ելանեն ի վեր *փ/ս* ի վեր տանել D տանին

619 D յարձակի + ի վերա

620 E ընթոնէ

621 D չտայ *փ/ս* ոչ տայ ի վեր

622 B յարձակի ի վերայ եւ չտա տանիլ *փ/ս* յանկարծակի ընթոնէ եւ ոչ տայ ի վեր տանել

623 B յարդարս

624 B փաղչի ի մոցանէ *փ/ս* փախչին ի նմանէ

625 E յաղաւթարն ընթանալոյ եւ ագրենլուն *փ/ս* յաղաւթարանն ընթանալով եւ արգելուն

626 E սուսեր

627 E յայնժամ

628 B *չ/ք* զի տեսանեն զհոգի արդարոյն լի աննառ լուսով ... ի նա

C ի վերայ անկանի եւ չտայ թոյլ ի վեր ելանել իսկ սուրբ հրեշտակն հրեղէն գաւազանամբ հարկանեն զնա եւ կորգեալ ի նմանէ տանին երկրպագեցնեն սուրբ աթոռոյն աստուծոյ եւ տանին ի տեղի կայենի եւ ցուցանեն գտեղի տանջանաց եւ կայ ամաւթով մինչև յար դատաստանին զան եւ ընդդէմ արդար եւ սուրբ հոգոյն եւ ամաւթալից եղեալ ոչ իշխեն մերձենալ *փ/ս* ընթոնէ եւ ոչ տայ ի վեր տանել ... ի նա

D եւ ասէ ուր տանիս մեր կամարարդ եւ զամենայն շարագործ մեղատուին յառաջ բերեն դնեն գրով բաց գոր խոստովանին ոչ երկին գիրն եւ եւ ասեմ թողէք զդայ մինչև գայ Բրիստոս եւ առնէ դատաստան *փ/ս* բայց յարդարն ոչ իշխէ հայել ... ի նա

629 BD + եւ C + իսկ

630 BC յերրորդ D երկրորդ

631 AE աշտիճանն D աստիճանն

632 D *չ/ք*

633 D եւ

634 B *չ/ք* թարձրամած բայց արդարն ոչ երկնչի

635 B + արդարն

առաջի իւր տեսանէ⁶³⁶ եւ⁶³⁷ պայծառանայ⁶³⁸ ահատւ⁶³⁹ լուսովն⁶⁴⁰ Աստուծոյ⁶⁴¹:

⁶⁴²Յերրորդ աշտինանն սառն է⁶⁴³ եւ⁶⁴⁴ ցուրտ⁶⁴⁵ ահագին եւ ոչ յաղթեն նմա⁶⁴⁶:

Ի չորրորդ աստինանին⁶⁴⁷ նեղ դուռն է եւ անձկամուտ, բայց արդարոյն լայն է եւ ընդարձակ, եւ⁶⁴⁸ գունդֆ հրափայլ զուարթնոցն⁶⁴⁹ հրահոսան թեւաֆ պարփակեալ ունին զհանապարհն⁶⁵⁰ ընդդէմ Աստուածութեանն, եւ ունի արդարն⁶⁵¹ պսակ ի գլուխ իւր⁶⁵², այսինքն է դրոշմ⁶⁵³ եկեղեցոյ⁶⁵⁴ եւ կնիք⁶⁵⁵ սուրբ ասագանին⁶⁵⁶:

⁶⁵⁷Ի հինգերորդ աստինանին⁶⁵⁸ լոյս է կամարածեւ առաւել պայծառ, քան զարեգակն, պայծառանայ արդարն տեսանելով զկեանս իշխանութեանց⁶⁵⁹:

⁶⁶⁰Ի վեցերորդ⁶⁶¹ աստինանին⁶⁶² դասֆ հրեշտակաց են եւ հրեշտակապետաց արթոոց, իշխանութեանց, պետութեանց, զուարթնոց: Տեսանեն զարդարն, ուրախանան եւ ցնծան:

⁶³⁶ B չիք զի զիւր լոյսն պայծառ շահավառեալ առաջի իւր տեսանէ C խաւար է մեղատուացն և արդարոցն լոյս ծագէ փխ մուրն է եւ խաւար քարձումած ... տեսանէ

⁶³⁷ B այլ

⁶³⁸ C պայծառանան

⁶³⁹ B յահատւր C չիք

⁶⁴⁰ B լուսոյն

⁶⁴¹ D յիշխէ հայիլ այլ փաղի նմանէ և ունի արդարն պսակ ի գլուխ իւր այս ինքն դրոշմ յեկեղեցոյ և կնիկ սուրբ ասագանին և հրեղէն սուտերն ընդ մէջ նորայ է խոստովանութիւն փխ երկնշի եւ ոչ մուրի ... Աստուծոյ

⁶⁴² D բնագրում այս հատվածից հետո եկող տեխստը տարբերվում է մնացած բնագրերից: Համառոտ վերջավորությունն ամբողջությամբ արտագրել ենք հոդվածի վերջում:

⁶⁴³ E չիք եւ ոչ մուրի զի զիւր ... սառն է

⁶⁴⁴ E + ոչ

⁶⁴⁵ E ուրտ

⁶⁴⁶ BC չիք յերրորդ աշտինանն ... յաղթեն նմա + եւ

⁶⁴⁷ AE աշտինանն

⁶⁴⁸ BC չիք նեղ դուռն է եւ անձկամուտ բայց արդարոյն լայն է եւ ընդարձակ եւ

⁶⁴⁹ B + են և C զուարթոցն + են

⁶⁵⁰ C զհանապարհս

⁶⁵¹ C ունին արդարն

⁶⁵² C լուսեղէն ի գլուխս իւրեանց փխ ի գլուխ իւր

⁶⁵³ C բարեգործքն և դրոշմն

⁶⁵⁴ B եկեղեցոյն C եկեղեցոյ

⁶⁵⁵ C մկրտութիւն փխ եւ կնիք

⁶⁵⁶ B + և հրեղէն սուտեր ընդ մէջ որ է խոստովանութիւն և մատանին որ է յաջոյ ձեռին որ է վերջին թաւշակն C + և հրեղէն սուտեր ընդ մէջ իւրեանց որ է խոստովանութիւն սուրբ երրորդութեանն և մատանի հրեղէն յաջոյ ձեռին որ է վերջին հաղորդութիւն մարմնոյն քրիստոսի

⁶⁵⁷ B + եւ

⁶⁵⁸ ACE ե երրորդ աշտինանն փխ հինգերորդ աստինանին

⁶⁵⁹ B որպէս զարեգակն պայծառանան տեսանելով զկեանս իշխանութեանց և պետութեանց փխ լոյս է կամարածեւ ... իշխանութեանց C չիք ի հինկերրորդ աստինանին ... իշխանութեանց

⁶⁶⁰ BC + եւ

⁶⁶¹ C վեց

⁶⁶² A աշտինանն E աստինանն

Յեթներորդ⁶⁶³ աստիճանն⁶⁶⁴ ընդդէմ գան հոգիի սրբոցն սաղմոսիւմ եւ արհնութեամբ եւ ողջունեն, զհոգի արդարոցն⁶⁶⁵ առնուն եւ դառնան:

Ընդ այս եւթն դասս անցուցանեմք եւ ապա յութերորդ⁶⁶⁶ աստիճանն⁶⁶⁷ երկիր պագանէ⁶⁶⁸ սուրբ ահատոր արթոյն Աստուծոյ⁶⁶⁹»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Եթէ քան⁶⁷⁰ զարեգակն պայծառ է արդարն⁶⁷¹, Աստուծոյ երկիր ընդէ⁶⁷² ոչ պագանէ⁶⁷³, քան արթոյն»:

Ասէ հրեշտակն. «Բազմի արդարն առաջի Աստուծոյ եւ լսէ զահատոր բարբառն⁶⁷⁴, որ⁶⁷⁵ ասէ՝ «Եկ⁶⁷⁶, ծառայ բարի եւ հաւատարիմ, մուտ յուրախութիւն Տեառն քո, բայց յաստուածութիւնն⁶⁷⁷ ոչ կարէ նայել⁶⁷⁸, զի ահեղ է եւ զարմանալի⁶⁷⁹, ընդդէմ կան հաւաղէմք⁶⁸⁰ բոցեղէնք⁶⁸¹ եւ առիծաղէմ եւ⁶⁸² ցլագլուխք⁶⁸³ եւ մարդապատկերք⁶⁸⁴: Շուրջ կան զարթոռովն⁶⁸⁵ ընդ աշմէ եւ ընդ ահեկէ⁶⁸⁶, եւ⁶⁸⁷ սուրբ հրեշտակապետն⁶⁸⁸ Միքայել եւ Գաբրիէլ⁶⁸⁹ եւ վարսատոր սերոբէն⁶⁹⁰ ունի զգնդակն⁶⁹¹ ի ձեռին իւրում ի ձեւ⁶⁹² զաւագանի եւ ի նմանութեամբ⁶⁹³ սուրբ խաչին եւ կայ ընդ պատուանդանի⁶⁹⁴ արթոյն

663 E յեաթներորդ

664 A աշտիճանն

665 E արդարոյն + և

666 E յարութ երրորդն

667 A աշտիճանն

668 E պաւանէ

669 BC չիք դասք հրեշտակաց են և հրեշտակապետաց... աստուծոյ B + երկրպագեցուցանեն արթոյն աստուծոյ C + երկիր պագանէ ահատոր արթոյն աստուծոյ

670 BC քէ որպէս չիս եթէ քան

671 BC պայծառանայ (C պայծառանան արդարն) չիս պայծառ է արդարն

672 B ընդդէմ երկիր չիս երկիր ընդդէմ C ընդդէմ աստուծոյ երկիր չիս աստուծոյ երկիր ընդդէմ

673 C պագանեն

674 B զձայն չիս զահատոր բարբառն C վասն զի բազմաշայնն և սերովքէն և քերովքէն և արթոնքն ընդդէմ աստուածային լուսոյն պարփակին և ոչ իշխեն հայել յաստուածային լուսոյն այլ լսեն զձայն յաստուածային լուսոյն չիս բազմի արդարն ... բարբառն

675 E և

676 C չիք

677 BE յաստուածութիւն

678 BC իշխէ (C իշխեն) հայել չիս կարէ նայել

679 B + և C + է և

680 B հաւաղեմքն C արծուաղեմքն E հաւաղեմք

681 C չիք E բոցեղէնք

682 C առիծաղեմքն չիս առիծաղեմ եւ

683 CE ցլագլուխքն

684 B չիք բոցեղէնք եւ առիծաղեմ եւ ցլագլուխք եւ մարդապատկերք C մարդապատկերքն E մարդապատկերք

685 B զարթոռական արթոռովն չիս զարթոռովն C + աստուծոյ

686 C յահեկէ չիս ընդ ահեկէ

687 BC չիք

688 C հրեշտակապետն

689 B գաբրիէլ և միքայել չիս միքայել եւ գաբրիէլ

690 B սերոբէն C չիք միքայել եւ գաբրիէլ եւ վարսատոր սերոբէն + և E սրոբէն

691 BC ունի զգնդակն չիս ունի զգնդակն E զգնդակն

692 C իւրեանց ի ձեւ չիս իւրում ի ձեւ

693 BC նմանութիւն

694 E չիք ի ձեռին իւրում ի ձեւ ... պատուանդանի

Աստուծոյ, եւ⁶⁹⁵ բազմաշեայ⁶⁹⁶ թեւ սփռելով⁶⁹⁷ ամենայն տառ⁶⁹⁸ հոգեղինաց եւ հրեղինաց⁶⁹⁹ գոշելով զերգս⁷⁰⁰ նուագեն⁷⁰¹ «սուրբ, սուրբ, սուրբ Տէր զարութեանց, լի են⁷⁰² երկինք եւ երկիր փառամբ քո»։^{ժա} Եւ աստուածութիւնն ի չորեքերկեան աթոռն բազմեալ հանկշի, եւ շուրջ կան⁷⁰³ զաթոռովն դաս առաւելոցն եւ մարգարեիցն⁷⁰⁴, եւ հանապազ փառաբանեն զԱստուած անլուելի ձայնիւ։ Եւ տան⁷⁰⁵ արդարոյն ըմբելի համագոյական⁷⁰⁶ եւ յանմահական աղբիւր են եւ անմահանայ⁷⁰⁷ հոգիւն⁷⁰⁸։ Յայնժամ բերեն նմա⁷⁰⁹ պատուանդան⁷¹⁰ եւ պսակ պարծանաց⁷¹¹ եւ թագ⁷¹² արքայական⁷¹³ եւ պատմունան յաղամային⁷¹⁴ լուսոյն⁷¹⁵, որպէս⁷¹⁶ պատմունանն Ահարոնի, զոր Մովսէս յարինեաց ի չորից նիւթից⁷¹⁷ ի կարմրոյ⁷¹⁸, ի կապուտոյ⁷¹⁹, ի բեհեզոյ⁷²⁰, ի ծիրանոյ։ Կարմիրն⁷²¹ յաստուածութենէն, կապուտակն⁷²² յաւդից⁷²³, բեհեզն⁷²⁴ յերկրէ⁷²⁵, ծիրանին՝ ի ծովէ⁷²⁶։ Ահարոնի պատմունանն⁷²⁷ երկոտասան ակն⁷²⁸ ունէր, եւ ամենայն ակն քան⁷²⁹ զարեգակն պայծառագոյն⁷³⁰ էր⁷³¹։

695 B չիք աստուծոյ եւ
696 BC բազմաշեայքն E բազմաշայ
697 BC թեւսփռելով *փիւ* թեւ սփռելով B +
և C + ծածկեն զերեսս և զոտս իւրեանց
և
698 B կառք C հոյլք
699 C հոգեղինացն *փիւ* հոգեղինաց եւ հրեղինաց E հոգեղինաց
700 BC գոշեն զերես (C չիք) *փիւ* գոշելով զերգս
701 C նուագելով BC + և ասեն
702 E լին *փիւ* լի են
ժա Տէն Սրբազան Պատարագամատոյցք Հայոց, աշխ. Յովսէփ Գաբրեւեանի, հտ. Ա, Վիեննա, 1897, էջ 641:
703 E քան
704 E մարգանիցն
705 E չիք
706 E համայգոյական
707 E անմահական
708 BC չիք լի են երկինք եւ երկիր փառամբ քո ... հոգին
709 B արդարոյն C աթոռ
710 C պատուական + և պայծառակամք զարդարեալ և նստուցանեն զարդարն

711 C պըսակ ականակապ ընդելուզեալ մարգարտով *փիւ* պսակ պարծանաց
712 E թաք
713 B արքունական C արեգակնափայլ
714 AC յաղամանեան E յանդամեան
715 B + և
716 C չիք պատմունան յաղամային լուսոյն որպէս
717 C նիւթոյ E նիւթից
718 BC + ի բեհեզոյ
719 C կապուտակէ
720 BC չիք ի բեհեզոյ
721 B + էր հոռն C + հոռ
722 B և կապոյտն *փիւ* կապուտակն
723 BC յաւդոյ B + և E աւթից
724 C բեհեզն
725 B յաշխարհէն BC + և
726 B ծովէն
727 C ի պատմունանն ահարոնի *փիւ* ահարոնի պատմունանն
728 C բժն ակունս *փիւ* երկոտասան ակն
729 B որպէս
730 B պայծառ E պայծառագուն
731 C եղեալ էին և ակունքն պայծառ իբրև զլոյս արեգական եւ յորժամ զգենոյր ահարոն զպատմունանն ամենայն իս-

Այնպես բերեն⁷³² արդարոյն եւ ցուցանեն նմա⁷³³ եւ յինքն⁷³⁴ ոչ տան, այլ ասեն, եթէ այս է զգեստ եւ փառքն քո, եւ առցես զդա⁷³⁵, յորժամ միատրին հոգիք եւ մարմինք⁷³⁶, յայնժամ ի⁷³⁷ վերինն երուսաղէմ արբուցանեն⁷³⁸ նմա զցաւոյն⁷³⁹ կենաց եւ առաքէ Աստուած⁷⁴⁰ զվարսաւոր սերովբէն⁷⁴¹ եւ ասէ⁷⁴² «Ե՛րբ⁷⁴³, հանգի՛ր⁷⁴⁴ ի բազում հոգոց եւ յաշխատութեանց⁷⁴⁵ մինչեւ ի միւս անգամ⁷⁴⁶ գալուստն⁷⁴⁷ եւ ուրախ լեր⁷⁴⁸, մինչեւ առցես զհատուցումն բարի վաստակոց քոց, ապա տարեալ հանգուցանեն⁷⁴⁹ զնա⁷⁵⁰ ի շորորդ պարունակն հանդէպ⁷⁵¹ դրախտին⁷⁵²:

Քանզի⁷⁵³ դրախտն բարձր⁷⁵⁴ եւ⁷⁵⁵ պայծառ⁷⁵⁶ է, քան զարեգակն, եւ արեգակն ընդ⁷⁵⁷ ստորոտս⁷⁵⁸ դրախտին ելանէ ի պայծառ ծաղկանց⁷⁵⁹ եւ հանապազ պայծառանայ արդարն եւ լուսաւորի ի հոտոյ⁷⁶⁰ ծաղկանց⁷⁶¹ դրախտին, ցնծայ եւ ուրախանայ, որպէս ի մարմնի⁷⁶²: Արդ⁷⁶³, յորժամ գայցէ⁷⁶⁴ Քրիստոս զդրախտն եւ զվերինն⁷⁶⁵ երուսաղէմէ խոստացեալ արդարոց,

րայել զարհուրէր յերեսաց նորա *փիւ* ունիւր եւ ամենայն ակն քան զարեգակն պայծառագոյն էր

732 C բերեալ + առաջի

733 B չիք

734 B բայց յինքեան *փիւ* եւ յինքեան

735 E գայդ

736 B միայն արժանաւորին ցուցանեն *փիւ* ասեն եթէ այս է զգեստ ... մարմինք E հոգիքն եւ մարմինքն *փիւ* հոգիք եւ մարմինք

C բայց ոչ զգեցուցանեն մինչեւ ի յարութեան յարն *փիւ* եւ յինքն ոչ տան այլ ասեն ... մարմինք

737 B չիք

738 B արբուցանէ E արբուցանէն

739 B արդարոյն ցաւ *փիւ* նմա զցաւոյն

740 C տէր

741 A սէրովբէն B սէրովբէն

742 E ասեն

743 B չիք C + ծառայ բարի և հաւատարիմ

744 AE հանկիր

745 E աշտատութեանց

746 A անկամ

747 C չիք ի բազում հոգոց ... գալուստն

748 B չիք ի բազում հոգոց ... ուրախ լեր C ուրախացիր *փիւ* ուրախ լեր

749 ABC հանկուցանեն

750 B չիք ապա տարեալ հանգուցանեն զնա + և

751 B յեղեմ

752 B + հանգուցանեն զնա C յայնժամ ընդդէմ դրախտին հանգուցանեն զնա *փիւ* ապա տարեալ ... դրախտին

753 E քանի

754 E բարձ

755 B չիք բարձր եւ

756 C չիք եւ պայծառ

757 B ի

758 BC ստորոտ

759 E ծաղկացն

760 E հատոյ

761 E ծաղկացն

762 B չիք եւ հանապազ պայծառանա արդարն ... ի մարմնի

763 B եւ

764 B գայ

765 E զվերին *փիւ* եւ զվերինն

ու զանանց ուրախութիւնս⁷⁶⁶»:^{ժբ}

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Որպէ՛ս է արձո աստուածութեանն»:

Հրեշտակն ասէ. «Մի է եւ դէմս չորս ունի՝ եզին, մարդոյ⁷⁶⁷, առիծոյ, արծոնոյ⁷⁶⁸. Իւրաքանչիւր զբարբառ իւր արծակէ, երգեն եւ փառաբանեն զԱստուած»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Աստուածութիւնն⁷⁶⁹ որպէ՛ս է»:

Հրեշտակն ասէ. «Հոգի է եւ լոյս եւ հուր»:

Սուրբն Գրիգոր⁷⁷⁰. «Շուրջ զաստուածութեամբն ի՞նչ կայ»:

Հրեշտակ⁷⁷¹. «Լոյս⁷⁷² սպիտակ անպատում եւ շնորհատու, եւ մարդիկ անդի առնուն զշնորհս իմաստութեան եւ գիտութեան: Եւ անդի⁷⁷³ բաշխի պարգեւս Հոգոյն Սրբոյ ի վերայ ամենայն արարածոց»:

Սուրբն Գրիգոր⁷⁷⁴. «Ի վերայ անմահ գագաթանն Աստուածային ի՞նչ կայ»:

Հրեշտակ⁷⁷⁵. «Լոյս սփռեալ համատարած իբրեւ զերկինս եւ ի վերայ նորա ջուր մկրտութեան, զոր արկ կարապետն Յովաննէս⁷⁷⁶ ի Յորդանան ի վերայ անմահ գագաթան Որդոյն Աստուծոյ եւ ի կատար գումբերին խաչն փրկչական»:

Սուրբն Գրիգոր⁷⁷⁷. «Քանի՞ երկինք⁷⁷⁸ են, զի Պաւղոս Գ. ասաց»:

Հրեշտակ⁷⁷⁹. «Պաւղոս ետես լոյս սփռեալ ի վերայ անմահ գագաթանն

⁷⁶⁶ B զայն է խոստացեալ իրոց ընտրելոցն զվերին երուսաղէմ և զգրախտն և այլ զանազան ուրախութիւնս ընդ որս և մեք արժանի լիցում փառաւորել զհայր և զորդի և զսուրբ *փ/ս* զգրախտն եւ զվերինն ... ուրախութիւնս C և ի պայծառութենէ դրախտին առնու զլոյս իւր արեգակն ամենայն ատուր և դրախտն եւրնապատիկ պայծառ է քան զարեգակն [հմմտ. Եսայի Լ 26] և քրիստոս զգրախտն է խոստացել հաւատացելոց իւրոց և զվերինն երուսաղէմ եւ յորժամ լուսաւ սուրբն գրիգոր զայս ամենայն ի հրեշտակէն ուրախացաւ և զահագաւ զաստուծոյ և ասէ երանի է արդարոցն ի փառս և վայ մեղաւորաց որ զբարիս և զփառս և զյաւիտենից ուրախութիւնս կորուսին վասն մեղաց իւրեանց և քրիստոսի պսակողին սրբոց և փրկողին զմեզ ի հրոյն տանջանաց փառք

ընդ հաւր և ամենասուրբ հոգոյն յովտեանս յաւիտենից ամէն *փ/ս* ի պայծառ ծաղկանց ... ուրախութիւնս E զուրախութիւնսն

^{ժբ} B և C բնագրերն այստեղ ավարտվում են գրիչների հիշատակարաններով:

⁷⁶⁷ E մարդու

⁷⁶⁸ E արծու

⁷⁶⁹ E աստուածութիւն

⁷⁷⁰ E + ասէ

⁷⁷¹ E հրեշտակն + ասէ

⁷⁷² E + ի

⁷⁷³ E անտի... անտի *փ/ս* անդի ... անդի

⁷⁷⁴ E + ասէ

⁷⁷⁵ E հրեշտակն + ասէ

⁷⁷⁶ E յովաննէս

⁷⁷⁷ E + ասէ

⁷⁷⁸ E երկինքն

⁷⁷⁹ E հրեշտակն + ասէ

եւ⁷⁸⁰ երկինք կոչեաց: Այլ երկինք երկու են՝ հրեղեն եւ լուսեղեն»:

Սուրբն Գրիգոր⁷⁸¹. «Հրեշտակացն դասն ի վերայ լուսեղեն երկնից են, թէ՞ այլ ի վեր»:

Հրեշտակ⁷⁸². «Եւքն պարունակ⁷⁸³ են լուսեղեն գանազան ի⁷⁸⁴ միմեանց, եւ եւքն դաս ի վերայ հաստատեալ: Իւրաքանչիւր զբարբառ⁷⁸⁵ իւր արձակէ անդադար եւ⁷⁸⁶ զհրաշագործն⁷⁸⁷ Աստուծոյ փառաբանէ⁷⁸⁸ անդադար»:

Սուրբն Գրիգոր⁷⁸⁹. «Աւրհնութիւն ի նոցա փառաց եւ ի լիութենէ⁷⁹⁰ թէ՞ ոչ»:

Հրեշտակ⁷⁹¹. «Ոչ ի նոցա⁷⁹² փառաց, այլ ի լուսոյ Աստուածութեանն⁷⁹³, քանզի յորժամ արար Աստուած զմարդն եւ զամենայն արարածս եւ զգաւրութիւնս երկնից, հաստատեաց զնոսա ի փառաբանութիւն Աստուածութեան իւրոյ⁷⁹⁴ անդադար ձայնի: Եւ զմարդն էստեղծ⁷⁹⁵ նմանակից⁷⁹⁶ Աստուածութեան իւրոյ:ժԳ Եւ դարձեալ զնոյն տալոց է ամենայն արարածոց ի մեծի ատուր գալստեանն⁷⁹⁷ իւրոյ, ընդ որս եւ զմեզ արժանի⁷⁹⁸ արասցէ Քրիստոս Աստուած արհմեալ զհայր եւ զորդի եւ զսուրբ հոգին այժմ եւ միշտ⁷⁹⁹»:

D (ՄՄ 655) ձեռագրի վերջավորությունը՝ սկսած 165բ էջի կեսից

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Ի խոստովանութեան յետ մարդ այլ մեղք գործէ, զի՞նչ լինի»:

Ասէ հրեշտակն. «Որչափ մեղանչէ, այլ խոստովանի»:

Ասէ սուրբ Գրիգորն. «Թէ մարդ զամենայն ժամանակս մեղք է կացե[ա]լ եւ չէ խոստովանե[ա]լ եւ ի ժամ մահու դառնայ Գ. ար կամ Բ. կամ Ա., զի՞նչ լինի նմա»:

Ասէ հրեշտակն. «Որ ի մահուան դառնայ, լայ եւ ողբայ եւ հառաչէ ընդ Աստուծոյ, խոստովանի առաջի քահանային եւ արժանատրութեամբ հաղոր-

780 E չէք

781 E + ասէ

782 E հրեշտակն + ասէ

783 E պարունակ

784 E չէք

785 E զբարբառ

786 E չէք

787 E հրաշայգործն

788 E փառատուրէ

789 E + ասէ

790 A լիութենէ

791 E հրեշտակն + ասէ

792 E նոցանէ

793 E աստուածութեան

794 E իւրո

795 E ստեղծ

796 E նմայնակից

ԺԳ Հմմտ. Ծնունդք Ա. 26-27:

797 E գալստեանն

798 A արժանիս

799 E + եւ յալիստեանս

դի ոչ անտես առնէ Աստուած զծնունդ սուրբ աազանին, բաց պսակ ոչ առնու):

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Որ մեղքն ծանդր է, որ ամաւթով առնէ զմարդն առաջի Աստուծոյ»:

Ասէ հրեշտակն. «Մեղքն, զոր փորձ համարի և ոչ խոստովանի, այն է ծանդրայգոյն»:

Ասէ սուրբն Գրիգոր. «Ո՞ր մահ չար է մեղատրին»:

Ասէ հրեշտակ. «Որ անուսութեամբ մեռանի և ոչ խոստովանի լի ժառանգորդ յախտենական հրոյն, ապա յիշունց նայ տուին դատողն սատանայէ յիշունցն մեծ է, քան զամենայն մեղք և քան զամենայն մեղատու դառն տանջի»:⁴⁹

ESTER PETROSYAN

THE REVELATION ATTRIBUTED TO GREGORY THE ILLUMINATOR

Key words: Gregory the Illuminator, revelation, preaching, translation, dialogue between the body and the soul, edition of the text.

The present article scrutinizes an under-explored example of apocalyptic literature in the Armenian tradition: the Revelation attributed to Saint Gregory the Illuminator.

The Revelation can be classified as a typical apocalyptic text, one conforming to the Society of Biblical Literature's (SBL) taxonomy of such a text. It has a revelatory narrative, involving a divine figure, the angel, with whose help St. Gregory discloses a transcendent reality. The dating of the Revelation is still uncertain, as is the conjecture that it was translated from Syriac.

This article contains a comprehensive examination of the existing scholarship concerning Gregory's Revelation followed by a comparative edition of the text. This edition relies on the oldest known surviving manuscript, dating back to the year 1208.

⁴⁹ Ծ բնագիրն այստեղ ավարտվում է գրչի հիշատակարանով:

ЭСТЕР ПЕТРОСЯН

**ОТКРОВЕНИЕ, ПРИПИСЫВАЕМОЕ
ГРИГОРИЮ ПРОСВЕТИТЕЛЮ**

Ключевые слова: Григорий Просветитель, откровение, проповедь, перевод, диалог тела и души, издание текста.

Статья посвящена одному из мало исследованных памятников апокалиптической литературы в армянской традиции – откровению, приписываемому святому Григорию Просветителю. Это типичный апокалиптический текст, подходящий под критерии, установленные Обществом библейской литературы (SBL). В откровении среди действующих лиц присутствует бесплотное существо, ангел, с помощью которого святой Григорий раскрывает тайны потустороннего мира и узнает, что происходит с душой после смерти. Вопрос о датировке откровения по сей день не решен. Филологам предстоит также установить, верна ли гипотеза о том, что «Откровение Григория» было переведено с сирийского языка.

Статья включает в себя обзор литературы по теме исследования, а также критический текст откровения. Издание текста основано на самой ранней сохранившейся рукописи, датируемой 1208 годом.